

तौत्तिरीय

आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	47
तृतीयः प्रश्नः	66
चतुर्थः प्रश्नः	85
पञ्चमः प्रश्नः	120
षष्ठः प्रश्नः	159
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	177
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	185
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	192
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	198

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्

प्रथमः प्रश्नः	248
द्वितीयः प्रश्नः	265
तृतीयः प्रश्नः	286

॥तैत्तिरीय आरण्यकम्॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपमापामपः सर्वाः॥ अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो

अद्भुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारधम्। अपाघ्नमपं चावर्तम्।
अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः॥३॥ भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीपत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव
विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षर्याथस्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासंमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरः॥ श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयञ्जितम्। सतैः सर्वैः संमाविष्टः।

ऊरुः संन्र निर्वर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसंत्वः प्रदृश्यते। पटुरौ विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः ससैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्त्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः।
सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याजं सखिविदः सखायम्।
न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः।
षष्टिश्च त्रिःशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयेतेत्यन्यान्॥९॥

अमूःश्च परिर्क्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव
विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत।
शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीः सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येनं सः। विश्वरूपाणि वासाःसि। आदित्यानां निबोधत।
संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददातः सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्वाऽऽपीत
इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव।

शाम्यतंश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंशयन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंशयन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमृतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योऽभ्ययमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयौः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतौ यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।

इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुर्गालिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनश्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुर्गालिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्गेण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिःस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण

शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मै न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुगेधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपसृहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्षा सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यश्शुमती। तामन्वस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं संनिर्वचनाः॥१९॥

आरोगो भ्राजः पटरं पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावंत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभांनु। यस्मिन्सूर्या अपिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयैममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाञ्ज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहेतान्त्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णौ वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नांतपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रे॒तरे। तस्मादि॒हात॒त्रित॒पाः। तेषा॑मे॒षा भ॒वति। सप्त॑ सूर्या॒ दिव॒मनु॒प्रवि॒ष्टाः।
तान॒न्वेति॑ प॒थिभिर्द॑क्षिणा॒वान्। ते अ॒स्मै सर्वे॑ घृ॒तमा॑त॒पन्ति। ऊ॒र्जं दु॒हाना
अ॒नप॒स्फुर॑न्त॒ इति। सप्त॑त्विजः सूर्या॒ इत्या॑चार्याः। तेषा॑मे॒षा भ॒वति। सप्त॑ दि॒शो
नाना॑सूर्याः॥२३॥

सप्त॑ हो॒तां ऋ॒त्विजः॑। दे॒वा आ॒दि॒त्या ये सप्त॑। तेभिः॑ सो॒माभी र॑क्ष॒ण
इति॑। तद॑प्या॒न्नायः॑। दिग्भ्राज॑ ऋ॒तून् क॑रोति। ए॒तयै॒वावृ॒ता स॒हस्र॑सूर्य॒ताया इति॑
वै॒शम्पा॒यनः॑। तस्यै॒षा भ॒वति। यद्वा॒वं इ॒न्द्र ते श॒त२ श॒तं भू॒मीः। उ॒तस्युः॑। न॒त्वा
वज्रि॒न्धस्स॒हस्र॑२ सूर्याः॥२४॥

अनु॑ न जा॒तम॒ष्ट रो॑द॒सी इति॑। नाना॑लिङ्गत्वाद्द॒तूनां नाना॑सूर्यत्वम्।
अष्टौ॑ तु व्य॒वसि॑ता इति॑। सूर्य॑मण्ड॒लान्य॑ष्टा॒त ऊ॒र्ध्वम्। तेषा॑मे॒षा भ॒वति।
चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑ग्नेः। आ॒द्रा द्या॒वापृ॑थि॒वी
अ॒न्तर्दि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॥२५॥

क्वेदम॑भ्रं निवि॒शते। क्वाय॑ संव॒त्सरो मि॑थः। क्वाहः क्वेयं देव॒ रात्री। क्व मा॒सा
ऋत॑वः श्रिताः। अर्ध॑मा॒सां मुहूर्ताः॑। नि॒मेषास्तु॑टिभिः सह। के॒मा आपो॑ निवि॒शन्ते।
यदी॒तो यान्ति॑ सम्प्र॒प्ति। काला॑ अप्सु निवि॒शन्ते। आपः॑ सूर्ये॒ समाहि॑ताः॥ २६॥

अ॒भ्राण्य॑पः प्र॒पद्य॑न्ते। वि॒द्युथ्सूर्ये॑ समाहि॒ता। अन॑वर्णे इ॒मे भूमी॑। इयं चा॒ऽसौ च॒
रोद॑सी। कि॒ञ्चि॒द्विद॑त्रान्तरा भू॒तम्। येने॒मे वि॒धृते॒ उभे। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॒ भूमी॑। इति॑
वं॒त्सस्य॑ वेद॒ना। इरा॑वती धेनु॒मती॒ हि भू॒तम्। सू॒यव॑सिनी मनु॒षे दश॑स्यै॥ २७॥

व्य॑ष्टभा॒द्रोद॑सी वि॒ष्णवे॒ते। दा॒धर्थ॑ पृथि॒वीम॒भितो॑ मयू॒खैः। किं तद्वि॒ष्णोर्बल॑-
माहुः॑। का दी॒प्तिः किं प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒जती॑ रोद॒सी उ॑भे।
वा॒ताद्वि॒ष्णोर्बल॑माहुः॑। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॒च्यते॑। त्रि॒पदा॒द्धार॑यद्दे॒वः। यद्वि॒ष्णोरे॒कमु॒त्तम॑म्॥ २८॥

अ॒ग्नयौ॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा परं मृ॒त्युम्। अ॒वमं॑
म॒ध्यम॑श्च॒तुम्। लो॒कं च॒ पुण्य॑पा॒पाना॑म्। ए॒तत्पृ॒च्छामि॑ सम्प्र॒प्ति। अ॒मुमा॑हुः परं

मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमोश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वहन् प्रब्रूहि। यदि वै तथाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निघ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्तै वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादं केशासः। तत्र तैऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्तै वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेदं। स खल्वैवं विद्वाह्यणः। दीर्घश्रुतमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्श्मस वासवाः। रोहन्ति पूर्व्यां रुहः॥३२॥

ऋषिर्गृह दीर्घश्रुतमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति।

यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिरांधाश्च सतमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकर्त्तुर्चिश्चेति। अथ वायोरैकादशपुरुषस्यैक दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पांराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्बभ्रारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्ध्रुसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवां गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतथैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिवन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोसारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं

यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। देवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदंव्याख्याताः॥४०॥

[१]

सहस्रवृद्धिं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विनां भुज्यूनासत्या। विश्वस्यं
जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुकं वामन्यद्यजतं वामन्यत। विषुरूपे अहनी द्यौरिव
स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्तः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह रतिरस्तु।
वासांत्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः सः सखायौ।
तावश्विनां रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतः सूर्यया सह। त्युग्रोह
भुज्युर्माश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुर्नोभिरात्मन्वतीभिः।

अन्तरिक्षप्रुद्धिरपौदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजंद्भिः। नासत्या भुज्युर्महथुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्तराद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपांद्भिः षडंशैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव। सवितारिपसोऽभवत्। त्य२ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसौम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्धसोमंतृप्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमौद्योऽल्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्तवाँऽल्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्वौ पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरितौ वथ्सावंहोरात्रे। पृथिव्या अहं। दिवो रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वथ्सौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वथ्सः। श्वेत आदित्यः। अह्नोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युतं आदित्यस्य। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयं रात्रौ गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्। एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वथ्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितॄणां प्रबो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरां इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पतौ। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतस्तनूनं तदामो अंश्रुते। श्रुतासु

इद्वहेन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्यो ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददंश्चे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वाँन्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंस्कं पुमाँस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्ष्वान्नविचैतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।

अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यौ वेद-
सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मारयादिति। हस्मितः रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्।
अतृष्यः स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेतो
यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ
चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवंस्य व्रतम्। आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांशमेकयोजनम्।
एकचक्रमेकधुरम्। वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षौ यातु सञ्जाति। यच्छ्वेतान् रोहिताः श्वग्रेः। रथे युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया
च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च।
नियुद्भिर्वायविह तां विमुञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्ध॒माऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आ॒दि॒त्ये च॒न्द्रव॑र्णना॒म। गर्भ॑माधौहि॒
यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वा॒रादं॑ ज॒नया॑ग्रेऽग्निम्।
य ए॒कौ रु॒द्र उ॒च्यते। अ॒स॒ह्य॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च॒ दृश्य॑ते॥ ५६॥

ए॒वमे॑तं॒ नि॒बो॒धत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा॒ त्वा
के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॒ ता इ॑हि। मा॒ म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि
म॒यूर॑रोमभिः। मा॒ मा के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॒ तां (२) इ॑मि। अणु॑भिश्च
म॑हद्भिश्च॥ ५७॥

नि॒घृष्वै॒रस॒मायु॑तैः। का॒लैर्ह॑रि॒त्वंमा॑प॒न्नैः। इ॒न्द्राऽऽया॑हि॒ सह॑स्रयुक्।
अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑व॒सनः॑। वा॒युः श्वे॑त॒सिक॑द्रुकः। सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नि॒त्यास्ते॑ऽनुच॑रास्त॒व
सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒ः सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒ः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इ॒न्द्राऽऽग॑च्छ॒ हरि॑व॒ आग॑च्छ॒ मेधा॑तिथेः।
मे॒ष वृष॑ण॒श्वस्य॑ मे॒ने॥ ५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा
इहागताः। वसंवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।
ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषां इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्यां इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्वेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

[१२]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमिमां म॒हीम्। अ॒हं वे॒द न मे॑ म॒त्युः। न चा॒म॒त्यु॒र॒घाऽऽ॒ह॒रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॑न्तरि॒क्षम्। अ॒हं वे॒द न मे॑ म॒त्युः। न चा॒म॒त्यु॒र॒घाऽऽ॒ह॒रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मू दि॒वम्॥६१॥

अ॒हं वे॒द न मे॑ म॒त्युः। न चा॒म॒त्यु॒र॒घाऽऽ॒ह॒रत्। सु॒त्रा॒मा॒णं म॒हीम् पु॒। अ॒दि॒ति॒र्द्यौ॑र॒दि॒तिर॑न्तरि॒क्षम्। अ॒दि॒ति॒र्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्च॒ज॒नाः। अ॒दि॒ति॒र्जा॒तम॑दि॒तिर्ज॑नि॒त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रा॒सो अ॒दि॒तेः। ये जा॒तास्त॑न्वः प॒रि॒। दे॒वां (२) उप॑प्रै॒थ्स॒सभिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ता॒ण्डमा॑स्य॒त्। स॒सभिः पु॒त्रैर॑दि॒तिः। उप॑प्रै॒त्यूर्ध्वं यु॒गम्। प्र॒जायै॑ म॒त्यवे॑ त॒त्। प॒रा मा॒र्ता॒ण्डमा॑भ॒रदि॑तिं। ताननु॑क्र॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च व॑रु॒णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अ॒श॒श्च भ॑ग॒श्च। इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑श्च॒त्येते॑। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒सः शु॑चि॒षत्। ब्र॒ह्म॒ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्य॒दमि॑तिं। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॑ पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॑॥६३॥

[यथा॒स्थानं॑ ग॒र्भि॒ण्यः]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदेगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोऽम्सृपत्॥६५॥

इमे मासोऽर्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोऽम्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा

मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्धो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋभूणामादित्यानां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां॑
स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं॑ रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो
मिथुनं मा नो मिथुनं॑ रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां॑ रुद्राणां॑
स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि।
वासुकिवैद्युतानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुनं२ रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्रैरष्टपुरुषस्या। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं२ रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[११]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
 उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
 उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
 सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमां दिक्षु। नक्षत्राणि
 स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्रे। एवा हि वांयो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
 एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपंपापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
 संश्वस्करद्धिया। वायवश्चो रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
 पुत्रवत्वायं मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वायं मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-

मपारघम्। अपाघ्नमपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः३श्च। भुवं नं देवसूवरीः। आदित्यानर्दितं देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीर्षत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तुनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरश्नाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधां हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप् ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

यौऽपां पुष्पं वेदं। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽग्रेरायतनं वेदं॥७८॥

आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं।
यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। वा॒युर्वा अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। यो वा॒योरा॒य॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं
वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। अ॒सौ वै त॒प॒न्न॒पामा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑।
यौऽमु॒ष्य त॒प॒त आय॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वा अ॒मु॒ष्य त॒प॒त
आय॒त॒नम्॥८०॥

आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑।
च॒न्द्र॒मा वा अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। यश्च॒न्द्र॒म॒स आय॒त॒नं वे॒दं।
आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वै च॒न्द्र॒म॒स आय॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑॥८१॥

य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। नक्ष॒त्राणि॒ वा
अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। यो नक्ष॒त्राणा॒माय॒त॒नं वे॒दं। आय॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। आपो॒ वै नक्ष॒त्राणा॒माय॒त॒नम्। आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं॥८२॥

यौऽपामाय॒तनं॑ वे॒द। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। प॒र्जन्यो॑ वा अ॒पामाय॑त॒नम्।
आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। यः प॒र्जन्य॑स्याऽऽय॒त॒नं॑ वे॒द। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। आपो॑
वै प॒र्जन्य॑स्याऽऽय॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒द। यौऽपामाय॑त॒नं॑
वे॒द॥८३॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पामाय॑त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। यः
सं॒व॒त्स॒र॑स्याऽऽय॒त॒नं॑ वे॒द। आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। आपो॑ वै सं॒व॒त्स॒र॑स्याऽऽय॒त॒नम्।
आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒द। यौऽप्सु॑ ना॒वं प्र॑ति॒ष्ठि॒तां वे॒द। प्र॒त्ये॒व
ति॒ष्ठति॑॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॑ति॒ष्ठि॒ताः। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पाः र॒स॒मु॒दय॑ः स॒न्ना।
सूर्ये॑ शु॒क्रः स॒माभू॑तम्। अ॒पाः र॒स॒स्य यो र॒सः। तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॑त्त॒ममि॑ति। इ॒मे
वै लो॒का अ॒पाः र॒सः। तेऽमु॑ष्मि॒न्नादि॒त्ये स॒माभू॑ताः। जा॒नु॒द॒घ्नी॑मु॒त्तर॑वे॒दो खा॒त्वा।
अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॑ल्फ॒द॒घ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सः स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीर्योपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेष्वनाहिताग्निरेताः। तमभितं एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयैः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथौ आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्धं स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमौल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतंश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। यौऽग्नेर्मिथूया वेदं। मिथुनवान्भवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमांसन्धसलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वंदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति। उपैन्नन्तदुपेनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपेस्तत्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरश्ना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसं। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा-
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची-
दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं
उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरांपतन्। ताभ्योऽसुरा-
रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते परांभवन्। विप्रुङ्गो हि ते समंभवन्।

तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्ब्रह्मतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधायं लोकान् विधायं भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशंश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा सर्वमवरुद्धो। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपौ गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो

ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेजं एवास्यं दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजंसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृतीरिव आकूजंतीरिव धावन्तीः। ओजं एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवर्न्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाः सर्वत्वाय। पुष्करपर्णः रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यः रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेघमवरुन्धे। अथौ स्वर्गस्य लोकस्य समष्टौ। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सहस्रश्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्गोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै

वि॒राट्। तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः पादः॑। प॒रोर॑जाः पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णी॒योप॑समा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का उ॒प॒दधा॑ति। अ॒ग्नि॒होत्रे॑ दर्श॒पूर्ण॑मा॒स्योः॑। प॒शु॒बन्धे॑ चा॒तुर्मा॒स्येषु॑। अथौ॑ आ॒हुः। स॒र्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्वि॒ति। अथ॑ ह स्मा॒हारु॑णः स्वा॒यम्भु॑वः। सा॒वि॒त्रः स॒र्वोऽग्नि॑रि॒त्यन॑नुषङ्गं म॒न्याम॑हे। ना॒ना वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र॒हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणके॒तु॒क॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ सः॒स्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्ना॒नुष॑ज्यः।

सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥
 प्राजापत्यो वा एषौऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद।
 पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं
 चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद।
 आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
 अभिचरश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
 ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाँऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
 तदर्वरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
 निर्धवेत्। न विवर्सनः स्नायात्। गुह्यो वा एषौऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न

पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधि तिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकाभ्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते।
य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च।
आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।
प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च
ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वत्। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य
तृप्तासः। सूर्येण सयुजौषसः। युवां सुवासौः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूर्योध्या। तस्याः हिरण्यः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतैनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः
कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसां सम्परीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशांऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति।
विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रतां। अरिष्टं यत्किं च
क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता
इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिर्गदात्पृश्निभिः।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिर्गद्गिरक्तु-
र्भिव्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृमुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः।

उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजंगान्। शतमिन्नु शरदः॥१११॥

अदो यद्वह्मं विलुबम्। पितॄणां च यमस्यं च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायंसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मिं सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापौ देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गुधशीर्ष्णीं च। अपेतौ निरृद्धतिः हथः। परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यामये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगांयत। दिवस्पुत्राय मीदुषै। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वरजै। हृदो अस्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातौ विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।

सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२१]

पुनर्ममैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्व्यस्तिरोऽधाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिरौऽधोहि सप्तान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथं सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रं सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

अस्मां॑ सु॒मतौ॑ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बि॒भ्रतो॑ऽन्न॒मुखीं॑ वि॒राज॑म्। सु॒द॒र॒श॒ने च॑
क्रौ॒ञ्चे च॑। मै॒नागे च॑ म॒हागै॑रौ। श॒त॒द्वा॒दृ॒ारं॑ ग॒मन्ता॑। सः॒हा॒र्यं॑ न॒गरं॑ तव॑। इति॑
म॒न्त्राः। क॒ल्पौ॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। य॒दि ब॒लिः॑ ह॒रेत्। हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑ वि॒तु॒दये॑ कौ॒बे॒रा॒यायं॑
ब॒लिः॑॥१२५॥

सर्व॑भू॒ताधि॑प॒तये॑ नम॒ इति॑। अथ॑ ब॒लिः॑ ह॒त्वोप॑तिष्ठे॒त। क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्र॒वणः॑।
ब्रा॒ह्म॒णां वय॑ः॒ स्मः॑। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां॑ हि॒ःसीः॑। अ॒स्मात्प्र॑वि॒श्यान्न॑म॒द्धीति॑। अथ॑
तम॑ग्निमा॒दधी॑त। यस्मि॒न्नेत॑त्कर्म प्र॒यु॒ञ्जीत॑। ति॒रोऽधा॒ भूः। ति॒रोऽधा॒ भुवः॑॥१२६॥

ति॒रोऽधाः॑ स्वंः। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॑ स्वंः। सर्व॑षां लो॒काना॑माधि॒पत्ये॑ सी॒देति॑। अथ॑
तम॑ग्निमि॒न्धीत॑। यस्मि॒न्नेत॑त्कर्म प्र॒यु॒ञ्जीत॑। ति॒रोऽधा॒ भूः स्वा॒हो॑। ति॒रोऽधा॒ भुवः॑
स्वा॒हो॑। ति॒रोऽधाः॑ स्वंः स्वा॒हो॑। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॑ स्वंः स्वा॒हो॑। यस्मि॒न्नस्य॑ का॒ले
स॒र्वा आ॒हुती॑रू॒हता॑ भवे॒युः॑॥१२७॥

अपि॑ ब्रा॒ह्मणं॑मु॒खीनाः॑। तस्मि॒न्नहः॑ का॒ले प्र॒यु॒ञ्जीत॑। प॒रं सु॒तज॑न॒ाद्वेपि॑। मा॒स्म

प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्।
सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्तै विधातुको भ्राता। ममान्तरुहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मैऽर्थान्मा विवर्धीत्। मयि स्वाहो॥
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्॥ कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय।
महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमंविशेषाः।
त्रिषवणमुदकौपस्पृशीं। चतुर्थकालपानंभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्ममैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन।

उद्धृतपरिपूताभिरङ्घ्रिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संऽस्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवानः शन्तमेत्योषधीरालम्ब्य सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवऽस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तुमः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयः॑ स्वर्गं लोकमैष्यामो
वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत
एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजंत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अर्जिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽवं धत्ते सुव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं॑ संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आपं ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमंश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मेव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्वैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामिति। देवां जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं संरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमौ धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो-
यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत जामिशःसाञ्ज्यायसः शःसादुत वा-
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्धाः शिशैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्यं निधिना-
चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता
यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदापं इमं
मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जर जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वश्रमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च॑ राष्ट्रभृच्च॒ तान्य॑प्सरसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑ । उग्रं पश्ये॒ राष्ट्रभृ॒त्किल्बिषाणि॑ ।
यदक्ष॑वृत्तम॒नुदत्तमे॒तत् । नेत्रं॑ ऋ॒णानृ॒णव॒ इत्थ॑मानो यमस्य॑ लोके अधिर॑ञ्जुराय॑ । अवं
ते हे॒ळ उ॒दुत्तम॑मिमं मे॒ वरु॑ण तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने । सङ्कु॑सुको॒
वि॒कु॒सुको॒ निर्ऋ॒थो यश्च॑ नि॒स्वनः॑ । तेऽ(१)स्म॒द्याक्ष॒ममना॑ंगसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम् ।
निर्य॑क्षममचीचते कृ॒त्यां नि॒र॒क्षति॑ च । तेन॒ योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि । दुःश॑स्मानु॒शः सा॒भ्यां घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च । तेनान्योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒
तम॑स्मै प्रसु॑वामसि । सं वर्च॑सा पय॑सा सन्त॒नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा स॒ शिवे॑न ।
त्वष्टा॑ नो अत्र वि॒दधा॑तु रा॒योऽनु॑मा॒ष्टु त॒न्वो(१) यद्वि॑लि॒ष्टम् ॥ ५ ॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दय॑मग्निर्व॑रेण्यः । पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति॒ परा॑यक्ष्मः॑ सु॒वामि॑
ते । आयु॑र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जु॒षाणो॑ घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि । घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒
गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादि॒मम् । इ॒मम॑ग्र आ॒युषे॑ वर्च॑से कृ॒धि ति॒ग्ममो॑जौ वरु॒ण

सः शिशु॑षि। मा॒तेवा॑स्मा अ॒दिते॑ शर्म॒ यच्छु॑ वि॒श्वे दे॒वा ज॑रं द॒ष्टिर्य॑थाऽस॑त्। अ॒ग्न॒
आयू॑ःषि प॒वस॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्ने प॑वंस्व॒
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं म॒यि पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्नि॒र॒ऋषिः॑ प॑वंमानः॒ पाञ्च॑जन्यः॒ पुरो॑हि॒तः। त॒र्मा॑महे॒ महा॑ग॒यम्।
अ॒ग्ने जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒त्नान्प्रत्य॑जा॒ताञ्जा॑तवे॒दो नु॑दस्व। अ॒स्मे दी॒दिहि॑
सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते॒ स्याम॑ त्रि॒व॒रूथ॑ उ॒द्भौ। स॒ह॒सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑
स॒प॒त्नान्प्रत्य॑जा॒ताञ्जा॑तवे॒दो नु॑दस्व। अ॒धि नो॑ ब्रू॒हि सु॒मन॑स्य॒मानो॑ व॒यः॒ स्याम॑
प्र॑णु॒दा नः॑ स॒प॒त्नान्। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो जिघा॑ः॒सति॑। ताः॒स्त्वं
वृ॒त्रहं॑ ज॒हि व॒स्वस्मभ्य॑मा॒भर॑। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति॒ समानो॑ यश्च॒ निष्प॑ः। तं
व॒यः॒ समि॑धं कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्म॒सि॥७॥

यो नः॑ श॒पाद॑श॒पतो॑ यश्च॑ नः॒ श॒पतः॑ श॒पात्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒मृक् स॑र्वं पा॒पः॒
स॒मू॒ह॒ताम्। यो नः॑ स॒प॒त्नो यो र॑णो॒ मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति॒ देवाः॑। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्टि यश्च माम्।
 सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्टि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेष्टते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिफ्साच्च सर्वाऽस्तानमप्षषा कुरु। सऽशितं मे
 ब्रह्म सऽशितं वीर्या(१)म्बलम्। सऽशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मिं पुरोहितः।
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुत्रयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
 दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतांसु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
 प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाभ्याशा
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगै दिवि
 विचृतौ नाम तारके। प्रहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष

लो॒का॒न्कृ॒धि॒ ब॒न्धा॒न्मु॒ञ्चा॒सि॒ ब॒द्ध॒क॒म् । यो॒नै॒रि॒व॒ प्र॒च्यु॒तो॒ गर्भः॒ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नु॒ष्व ।
 स॒ प्र॒जा॒न॒म्र॒ति॒गृ॒णी॒त॒ वि॒द्वान्प्र॒जा॒प॒तिः॒ प्रथ॑म॒जा ऋ॒त॒स्य॑ । अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒र॒सः॒
 प॒र॒स्ता॒द॒च्छि॒न्नं॒ तन्तु॑म॒नु॒स॒ञ्चे॒रेम॑ ॥१॥

त॒तं त॒न्तु॑म॒न्वे॒के अ॒नु स॒ञ्च॑र॒न्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्य॒मा॒य॑नवत् । अ॒ब॒न्ध्वे॒के द॑द॒तः
 प्र॒य॒च्छा॒दातुं॑ चे॒च्छ॒क्र॒वा॒सः॒ स्व॒र्गं ए॒षाम् । आ॒र॒भे॒था॒म॒नु स॒ञ्चे॒रे॒था॒ः स॒मा॒नं
 प॒न्था॑म॒वथो॑ घृ॒तेन॑ । य॒द्वा॒ पु॒तं परि॑विष्टं॒ यद्ग्नौ॑ त॒स्मै गो॒त्रा॒ये॒ह जा॒या॑प॒ती
 स॒ञ्चे॒रे॒था॒म् । यद॒न्तरि॑क्षं॒ पृथि॒वी॒मु॒त द्वां य॒न्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॒स्मि॒म ।
 अ॒ग्नि॒र्मा त॒स्मादे॑न॒सो गा॒र्ह॒प॒त्य उ॒न्नौ ने॒षद्वि॒र॒ता या॒नि च॒कृ॒म । भू॒मि॒र्मा॒ता॒ऽदि॒ति॒र्नो
 ज॒नि॒त्रं भ्रा॒ता॒ऽन्तरि॑क्ष॒मभि॑श॒स्त ए॒नः । द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॒तृ॒या॒च्छं भ॑वासि॒ जामि॑
 मि॒त्वा मा वि॑वि॒ध्मि॒ लो॒कात् । यत्र॑ सु॒हा॒र्दः सु॒कृ॒तो म॑द॒न्ते वि॒हाय॒ रोगं॑
 त॒न्वा(१)॒ः स्वा॒या॒म् । अ॒श्लो॒णाङ्गै॒र॒हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ प॒श्ये॒म पि॒तरं॑ च पु॒त्रम् ।
 यद॒न्न॒म॒द्यन्ते॑न दे॒वा दा॒स्य॒न्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करिष्यन् । यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति॒

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायः स्ते निलायंमचरः स्तेऽनुप्रविशुः कूशमाण्डानि ताः स्तेष्वन्विन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाग्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो दैवलोकाऽन्धस्ममंश्नुते॥११॥

[७]

कूशमाण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष
 भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनौ भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनौ दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रिर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रिर्दीक्षितो भवति द्वादश मासोः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रिर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रिर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न माः समंश्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतत्पयौ ब्राह्मणस्य

व्रतं य॒वागू॒ रा॒ज॒न्य॒स्या॒मि॒क्षा॒ वै॒श्य॒स्या॒थो॒ सौ॒म्ये॒ष्य॒ध्वर॒ ए॒तद्व्र॒तं ब्रू॒याद्वदि॒
म॒न्ये॒तोप॒द॒स्यामी॒त्यौद॒नं धा॒नाः स॒क्तू घृ॒तमि॒त्यनु॒व्र॒तये॒दा॒त्मनो॒ऽनु॒प॒दा॒साय॥१२॥

[८]

अ॒जान् ह॒ वै पृ॒श्नी॒ऽस्तप॒स्य॒मानान् ब्र॒ह्मं स्व॒य॒म्ब॒व्या॒न॒र्ष॒त्त ऋ॒षयो॒ऽभ॒व॒न्तदृ॒षीणा॒म्
तां दे॒वता॒मुपा॒तिष्ठ॒न्त य॒ज्ञका॒मास्त॒ एतं ब्र॒ह्म॒य॒ज्ञम॑प॒श्यन्ता॒माह॑र॒न्तेना॑य॒जन्त॒
यदृ॒चोऽध्य॒गीष॒त ताः प॒र्य॑आहु॒तयो॒ दे॒वाना॑म॒भवन् यद्य॒जू॑षि घृ॒ताहु॑तयो॒
यथ्सा॒मानि॒ सोमा॑हु॒तयो॒ यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॒ मध्वा॑हु॒तयो॒ यद्वा॒ह्म॒णा॒नीति॑हा॒सान्
पु॒रा॒णानि॒ क॒ल्पा॒न्ना॒था नारा॑शु॒ऽसी॒र्मेदा॑हु॒तयो॒ दे॒वाना॑म॒भव॒न्ताभिः॒ क्षुधं पा॒प्मान॒म॒-
पा॒घ्नन्न॑प॒हत॒पाप्मानो॒ दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑यन् ब्र॒ह्मणः॒ सायु॑ज्य॒मृष॑यो॒ऽगच्छ॑न्॥१३॥

[९]

प॒ञ्च वा ए॒ते म॑हा॒य॒ज्ञाः सं॒तति॒ प्र॒ता॒य॒न्ते स॒तति॒ स॒न्तिष्ठ॒न्ते दे॒व॒य॒ज्ञः
पि॒तृ॒य॒ज्ञो भू॑त॒य॒ज्ञो म॑नु॒ष्य॒य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒य॒ज्ञ इति॒ यद॒ग्नौ जु॑हो॒त्यपि॒ समिधं॒ तद्दे॒व॒य॒ज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्युचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते
पर्यसः कूल्यां अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथां नाराशः सीर्मदसः कूल्यां अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पर्यआहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति यद्यजूंषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि
सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्गाथां नाराशः सीर्मदाहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिदर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वो॒दितं आ॒दित्ये दक्षि॑णत॒ उप॒वीर्यो॑पविश्य॒ हस्ता॑व॒निज्य॒ त्रि॒राचा॑मे॒द्विः परि॑मृज्य॒
 स॒कृदु॒पस्मृ॑श्य॒ शिर॑श्चक्षु॒षी ना॒सिके॑ श्रोत्रे॒ हृद॑यमालभ्य॒ यत्रि॒राचा॑मति॒ तेन॒ ऋचः॑
 प्री॒णाति॒ यद्विः परि॑मृजति॒ तेन॒ यजू॑षि॒ यथ्स॒कृदु॒पस्मृ॑शति॒ तेन॒ सामा॑नि॒ यथ्स॒व्यं
 पाणिं॑ पादौ प्रोक्षति॒ यच्छि॑रश्चक्षु॒षी ना॒सिके॑ श्रोत्रे॒ हृद॑यमालभते॒ तेनाथ॑र्वाङ्गि॒रसौ
 ब्राह्म॑णानीतिहासान् पुरा॒णानि॒ कल्पा॑न्नाथा॒ नारा॑शस्सीः प्री॒णाति॒ दर्भा॑णां
 मह॑दु॒पस्तीर्यो॑पस्थं कृत्वा प्रा॒ङासी॑नः स्वाध्यायमधीयीतापां वा ए॒ष ओष॑धीनाः
 रसो॑ यद्दुर्भाः सर॑समेव ब्रह्मं कुरुते दक्षि॑णोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा स॒पवि॒त्रावो॑मिति॒
 प्रति॑पद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्रयीं वि॒द्वां प्रत्ये॑षा वागेतत्परममक्षरं तदे॒तदृचा॑भ्यु॒क्तमृ॒चो
 अक्षरं॑ पर॒मे व्यो॑मन् यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे निषेदु॒र्यस्त॒न्न वेद॑ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒
 य इ॒त्तद्विदु॑स्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॒ त्रीने॒व प्रायु॑ङ्क्तु भूर्भुवः स्वरि॒त्याहै॒तद्वै वाचः॑ सत्यं
 यदे॒व वाचः॑ सत्यं तत्प्रायु॑ङ्क्तु॒थं सावि॒त्रीं गा॒यत्रीं त्रि॒रन्वा॑ह प॒च्छौऽर्ध॑र्चशोऽन॒वान्
 सं॒विता॒ श्रियः॑ प्रस॒विता॒ श्रिय॑मे॒वाऽऽप्रो॒त्यथौ प्र॒ज्ञात॑यैव प्र॒तिप॒दा छ॒न्दाः॑सि॒

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे म॒न॒सा स्वा॒ध्याय॒मधी॑यीत दि॒वा न॒क्तं वे॒ति ह॑ स्माऽऽह शौच औ॒हृय
उ॒ता॒र॒ण्येऽब॒लं उ॒त वा॒चो॒त ति॒ष्ठ॒न्नू॒त व्र॒ज॒न्नू॒ताऽऽसी॑न उ॒त श॒या॒नोऽधी॑यीतैव
स्वा॒ध्यायं॑ तप॒स्वी पु॒ण्यो भ॒वति॒ य एवं॑ वि॒द्वान्थ्वा॒ध्याय॒मधी॑ते नमो ब्र॒ह्म॒णे नमो॑
अ॒स्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑ ओष॒धीभ्यः॑। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॑
वि॒ष्णवे॑ बृ॒हते॑ क॒रोमि॑॥१६॥

[१२]

मध्य॒न्दि॒ने प्र॒बल॒मधी॑यीता॒सौ खलु॑ वा॒वेष आ॑दि॒त्यो यद्वा॑ह्म॒णस्त॒स्मात्त॒र्हि
तेऽक्षि॑णं॒ तप॑ति॒ तदेषा॑ऽभ्यु॒क्ता। चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॒दनी॑कं चक्षु॒र्मित्र॑स्य
वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षः॒ सूर्य॑ आ॒त्मा ज॒ग॒तस्त॑स्थुष॒श्चेति॑
स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॑ता॒यते॒ सद्यः॑ सन्ति॒ष्ठते॒ तस्य॑ प्राक् सा॒यम॑व॒भूथो॒ नमो॑

ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृह्णति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वृषः हविः स्तनयितुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः रोहत्युत्तमः संमानानां भवति यावन्तः ह वा इमां वित्तस्य पूर्णं ददंश्चवर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाः सं चाक्षय्यं चापं पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायो यदात्माऽशुचिर्यद्वेशः समृद्धिर्देवतानि

य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे-
 वा यावत्तरसः॑ स्वाध्यायमधीते सर्वल्लोकञ्जयति सर्वल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिः॑ स्तृतीयै लोके अनृणाः
 स्याम। ये देवयानां उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं
 वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहूतीभिः पाप्मानमपाघ्ननाहुतीनां
 यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाः॑
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायौ देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूत्सृजत्यभांगो
 वाचि भवत्यभांगो नाके तदेषाभ्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः॑ सखायं न
 तस्य वाच्यपि भांगो अस्ति। यदीः॑ शृणोत्यलकः॑ शृणोति न हि प्रवेदं
 सुकृतस्य पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्यैतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं
 भवत्यग्नेर्वारोदित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे
 वेदं विद्वान्समभितौ वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च

हु॒ः समि॑ति॒ याव॑ती॒र्व दे॒वता॑स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑
वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे नम॑स्कु॒र्यान्ना॒क्षीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणा॒ति॥१९॥

[१५]

रि॒च्यत॑ इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॒च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृह्णा॒ति
या॒जय॑ति॒त्वा प्र॑तिगृह्य॒ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्यायं वेदम॒धीयी॑त त्रि॒रात्रं॑ वा सा॒वित्रीं॑
गा॒यत्री॑म॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॒ दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वरः॑ स्मृ॒णोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दा॑सि॒ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञ॒क्रतु॑ना॒ याज॑ये॒त्सोऽर॑ण्यं
परे॒त्यं शु॒चौ देशे॒ स्वा॑ध्यायमे॒वैनम॑धी॒यन्नासी॑त तस्या॒न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॒
आ॒स॒नं सु॒त्या वाग्जु॑हूर्म॒नं उप॑भृ॒द्धृति॑र्ध॒वा प्रा॒णो ह॒विः सा॒मो॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष
य॒ज्ञः प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्त॒दक्षि॑णः॒ समृ॑द्ध॒तरः॑॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णीं प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार
 सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यंस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय
 स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
 माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च
 बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोतु मेति प्रातः हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत्
 त्रिषंत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः ॥ २२ ॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहदयः
 संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थः स वा एष दिव्यः शक्रः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नापसु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाः श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मणिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मणिभ्यश्च नमः ॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोग्मि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञायं। गातुं यज्ञपंतये। दैवीः स्वस्तिरंस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बृहिः। केतो अग्निः।
विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरुहोता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेम ते नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमण्धाध्स्वाहो॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥

[१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। सम्भृतमेनायंक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः
सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहो॥२॥

पृथिवी होता दर्श॥

[२]

अग्निर्होता॥ अश्विनोऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रतास्त इन्द्र सोमोः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होता ऽष्टौ॥

[३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीं शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुहो॥ दिवि देवावृधः होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्य ते नवं॥

[४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरो। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रोणिं च॥

[५]

वाग्धोता॑ दीक्षा पत्नी॑ वातो॑ऽध्वर्युः। आपो॑ऽभिगरः। मनो॑ हविः। तपो॑सि जुहोमि॑ भूर्भुवः सुवः॑। ब्रह्मं॑ स्वयम्भु॒ ब्रह्मणे॑ स्वयम्भुवे स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता नर्व॥

[६]

ब्राह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृथि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॒तिष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑रहोता। स वि॒ष्टाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः प॒ञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्द्वि॑होता। स ऋतू॑न्कल्पयति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। ऋत॑वंश्च मे कल्पन्ताम्। अ॒न्नं सप्त॑होता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्ट॑होता। सौ॒ऽऽनाधृ॑ष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥

[७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषाँ।
 अङ्गिरसो धिष्णिचैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
 ओषधयो बृहिषाँ। अदितिर्वद्याँ। सोमो दीक्षयाँ॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधयाँ। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं
 पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धयाँ॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥

[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य
विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्कं सूनृतां च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षड्॥

[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनौर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजां त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्नाम्। वयौ
दात्रे। मयौ मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मां अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामं प्रतिग्रहीता। कामं समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै॥
 एषा तै कामं दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
 गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो
 हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सरस्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
 ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानं। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकमारुहत।
 दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्रनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्जाम्
 परिंयाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
 तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
 कामं समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै॥ एषा तै कामं दक्षिणा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव चा॥

[१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे
मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्विविन्दद्दशहोतारमर्णे॥ अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्।
एकः सम्बहुधा विचारः। शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति।
सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानंसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां१ सर्वात्मा॥ सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति।
चतुरहोतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानंसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं
जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानः१ सवितारं बृहस्पतिम्। चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु
कृतम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारः१ रूपाणि
विकुर्वन्तं विपश्चिमम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः
 प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहांसु। अमृतैः क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
 चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
 विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानः सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिः
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपन्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अग्निर्भिण्णः सन्नर्थं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
 तेन क्लृप्तोऽमृतैर्नाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
 विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्भूतुर्न किलाविविधसे। येनर्तवः
 पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वो षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भूतारमृतुभिः कल्प्यमानम्।

ऋतस्य॑ पदे॒ कवयो॑ निपा॑न्ति। अन्तः॑ प्रविष्टं॒ कर्तार॑मेतम्। अन्तश्चन्द्रम॑सि॒ मनसा॑
चर॑न्तम्। स॒हैव स॑न्तं न वि॒जान॑न्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्यात्मानं॒ शत॑धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो य ई॒शौ। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लृ॑प्तः। प॒रेण॑ त॒न्तु
परि॑षि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तर्ग॑दित्ये॒ मनसा॑ चर॑न्तम्। दे॒वानां॑ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्।
ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः श्वो॑त॒न्तः सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॑र॒वः।
मे॒हन्ति॑ बहु॒लाः श्रिय॑म्। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अ॒च्युतां॑ बहु॒लाः श्रिय॑म्। स ह॒रिर्वसु॑वित्त॒मः। प॒रुरिन्द्रा॑य पि॒न्वते॑। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒
गोम॑तीम्। अ॒च्युतां॑ बहु॒लाः श्रिय॑म्। म॒ह्यमिन्द्रो॑ नि॒यच्छ॑तु। श॒तः श॒ता अ॑स्य
यु॒क्ता ह॑री॒णाम्। अ॒र्वाङा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्र॒मः ह॑माणो बहु॒लाः श्रिय॑म्।
र॒श्मिरिन्द्रः॑ स॒विता॒ मे नि॑यच्छतु॥२६॥

घृ॒तं ते॒जो म॑धुमदिन्द्रि॒यम्। म॒य्यय॑मग्नि॒र्दधा॑तु। ह॒रिः प॒तङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः।
दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॒सा य ए॑ति। स न इन्द्रः॑ का॒मव॑रं द॒दातु॑। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये॥ अजस्रं ज्योतिर्भसा सर्पेति। स न इन्द्रः
कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वौ वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि
तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रै॥ तपो दीक्षामृषयः सुवर्षिदः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च
जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं
भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सहस्राणि
प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां
पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून्
विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां
पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भं अन्तः।

तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र यज्ञपतित्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडांयै सृतं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥

[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्यतिष्ठद्वशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदः सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदन्नैनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाः१श्च पूरुषः॥३२॥

पादौऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
पादौऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मकामत। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत
विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पञ्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः
शरद्ध्रुविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बरुहिषि प्रौक्षन्। पूरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्ववृहतः।
सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये।
तस्माद्यज्ञात्सर्ववृहतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावर्यः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तौ। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानं सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥ ३८॥

पूरुषः पुरोऽयतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)। [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३१॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वं यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वेवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्योश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥

[१३]

भर्ता सन्त्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तेमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु

गो॒प्तार॑माहुः। स भृतो अ॒ग्रिमा॑णो बि॒भर्ति॑। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भर्तु॒म्। सद्यो॑ जा॒तमु॒त
ज॒हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑र॒न्तं न॑ ज॒हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑ह॒र्जहार॑। अत॑न्द्रो दे॒वः स॑द॒मेव॑ प्रा॒र्थः। यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आ॒ब॒भूव॑।
स॒न्धां च॒ याः स॑न्द॒धे ब्र॑ह्म॒णैषः। र॑म॒ते तस्मि॑न्मृ॒त जी॒र्णे श॑या॒ने। नैनं॑ ज॒हात्य॑हः
सु॒ पू॒र्वेषु॑। त्वा॒मापो॒ अनु॑ सर्वा॒श्चर॑न्ति जा॒न॒तीः। व॒श्रं प॑य॒सा पु॒नानाः॑। त्वम॑ग्निः
ह॒व्यवा॑हः॒ समि॑न्ध॒मे। त्वं भ॑र्ता मा॒तरि॒श्वौ प्र॑जा॒नौ॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्व॑मु॒वेवा॒सि सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑। त्वमे॒कोऽसि॑
ब॒हू॒ननु॑प्रवि॒ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि। नमो॑ वा॒मस्तु॑ शृ॒णुतः॑ ह॒वं मे॑।
प्रा॒णापा॑ना॒वजि॑रः॒ स॒श्चर॑न्तौ। ह॒व्यामि॑ वां ब्र॒ह्मणा॑ तूर्त॑मेत॒म्। यो मां द्वा॑ष्टि तं ज॒हितं॑
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संवि॒दानौ॑ ज॒हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑ सङ्ग॑सा॒थाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्र॑ह्म॒णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हः॑ ह॒नामि॑। अ॒संज॑जान स॒त
आ॒ब॒भूव॑। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गोपो॑ अ॒स्य। यदा॑ भा॒रं त॑न्द्रय॒ते स॑ भर्तु॒म्।

परास्यं भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजंः
करिष्यमाणः। यद्वैवान्प्राणयो नव॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसार्थां नव॥

[१४]

हरिः२ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा
वंधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं
त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानायं प्रवेपानायं मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशां अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्।
हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परैहि
पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजाः
शीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्।
यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवै वीराः२श्चत्वारि च॥

[१५]

तर॒णिर्वि॒श्वद॑र्शतो॒ ज्योति॑ष्कृ॒दसि॑ सूर्य॑। वि॒श्वमा॒ भासि॑ रोच॒नम्।
उ॒प॒या॒म॒गृही॑तोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒
भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ॒ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सो॒म वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॒ ये पु॑र्व॒तरा॑मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒ नु
प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते॒ यन्ति॑ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्म॒तीं त्वा सा॑दयामि॒ ज्योति॑ष्कृतं॑ त्वा सा॑दयामि॒ ज्योति॑र्वि॒दं त्वा
सा॑दयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सा॑दयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सा॑दयामि॒ मल्म॑ला॒भवं॑तीं त्वा
सा॑दयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सा॑दयामि॒ रोच॑मानां त्वा सा॑दयाम्य॒जंश्नां॑ त्वा सा॑दयामि॒

बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[११]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहां वियासाय स्वाहां संयासाय स्वाहौद्यासाय
स्वाहाऽवयासाय स्वाहां शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहां तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्त्राभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः
शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। देवीः स्वस्तिरस्तु नः।

स्वस्ति॒र्मानु॑षेभ्यः॑ । ऊ॒र्ध्वं जि॒गातु॑ भेष॒जम् । शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑ । शं चतु॑ष्पदे । ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
मधुंमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
 प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अंवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियं। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रां दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनौर्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑माददे। अ॒भिर॑सि ना॒रिर॑सि। अ॒ध्वर॑कृ॒द्देवे॒भ्यः॑।
उ॒त्तिष्ठ॑ ब्र॒ह्मण॑स्पते॥२॥

दे॒वय॑न्त॒स्त्वेम॑हे। उ॒प प्र॑य॒न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इ॒न्द्रं प्रा॒शूर्भ॑वा स॒चा॑। प्रै॒तु
ब्र॒ह्मण॑स्पतिः। प्र दे॒व्यैतु॑ स्मृ॒ता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राध॒सम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वीं द्या॑वापृथि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। इ॒यत्य॑ग्रं आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। दे॒वीर्व॒मीर॑स्य भू॒तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॒ताव॑रीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। इ॒न्द्रस्यो॑जो॒ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णो। आ॒युर्धो॑हि प्रा॒णं धो॑हि। अ॒पानं॑ धो॒हि व्या॑नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्यं पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरेसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरिरऋद्धासमद्य मुखस्य शिरः शिरोऽसि नवं च॥ — [२]

वृष्णो अश्वस्य निषदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रतं आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं मंहिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्यं चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्यं सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै
त्वा। देवस्त्वां सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भवं॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्भवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवै त्वा। साधवै त्वा।
 सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमांष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि।
 गायत्रेण त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। जागतेन त्वा
 छन्दसाऽऽच्छृणुमि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा हविः। छृन्धि
 वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि हविः। देवं पुरश्चर सगध्यासं त्वा॥१०॥

पृथिवी भव वाख्यद्वे॥

[३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्चय।
 प्रतिप्रस्थातर्विहर। प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तखन्त्वा।
 विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्। स्तुभौ वहन्तु
 सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः
 प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥

[४]

ब्रह्मन्प्रचारिष्यामः। होत॑र्घर्ममभिष्टुहि। यमाय॑ त्वा मखाय॑ त्वा। सूर्यस्य॑ हर॑से
त्वा। प्राणाय॑ स्वाहा॑ व्यानाय॑ स्वाहा॑ऽपानाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा श्रोत्राय॑ स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वाचे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। देव॑स्त्वा सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अर्चि॑रसि शोचि॑रसि ज्योति॑रसि तपो॑ऽसि।
स॒सी॒दस्व॑ महा॑ अ॒सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः। विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य। सृज॑
प्र॒शस्त॑दर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। वपा॑वन्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः।
पि॒तुर्न पु॒त्र उप॑सि प्रे॒ष्ठः। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तयन्नसादीत्॥१३॥

अना॒धृष्या॑ पुर॒स्तात्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑न्ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सुष॑दा प॒श्चात्। देव॑स्यं सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑
दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॑॥१४॥

मित्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्। बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः।
मनो मे धाः। मनोरश्नांसि भूरिपुत्रा। विश्वोभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्रे अन्तरा२ अमित्रान्।
तपाश२समररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा
अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा
असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं
तपसस्त्रायस्व। अभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं
ते अन्यत्॥१७॥

विपुंरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह
रातिरस्तु। अर्हन्विभर्गुषि सायंकानि धन्व। अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं

निदन्दयसे विश्वमब्जुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि।
जागतमसि। मधु मधु॥१८॥

अन्यक्सादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजन्ते अन्यङ्गागतमस्येकं च॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्यदीचीः। दशोर्ध्वा भासि
सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन
छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चार्द्रोचयतु जागतेन छन्दसा।
स मां रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वां मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्वैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। रोचितस्त्वं देव धर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं
देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्। दशोदङ्। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परं च पथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु
माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। स सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजंसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिमम॑ध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रां यच्छ॑। वि॒श्वा॒सां भु॑वां प॒ते। वि॒श्वस्य॑
भु॒वन॑स्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ मन॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ वच॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ तप॑सस्प॒ते।
वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्मा॑हि। त॒पो॒जां वा॒चम॑स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑व॒म॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑तीनाम्। प॒तिः प्र॒जाना॑म्। म॒तिः क॒वीना॑म्। सं
दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त। आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॑स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा
अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धा॒स्तनू॑धाः प॒यो॒धाः। व॑र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॑वि॒णो॒दाः॥ २५॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॒ःसीः। त्वम॑ग्रे
गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॒सां मा॑नु॒षीणा॑म्। श॒तं पु॑र्भि॒र्यवि॑ष्ठ पा॒ह्यः ह॑सः।
स॒मे॒द्धार॑ श॒तः हि॑माः। त॒न्द्रा॒विण॑ ह॒र्दि॒वान॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टीम॑ती
ते स॒पे॒या। सु॑रे॒ता रे॒तो द॑धा॒ना। वी॒रं वि॑दे॒य त॑वं स॒न्द॒शि। माऽह॑ रा॒यस्यो॑र्षेण॒

वि यौषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥

[७]

देवस्यं त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनौर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यै रास्नांसि। इडु एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषंमसि। वायुरंस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यासि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्मं घर्मं शिःष। उस्मं घर्मं पाहि॥२८॥

घर्मायं शिःष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरेवः। विष्वग्वृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रौऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागंतमसि। सहोजो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सारघस्यं। धर्मं पातं वसवो यजंता वट्। स्वाहो॑ त्वा सूर्यस्य रश्मयै
वृष्टिवनये जुहोमि। मधुं हविरंसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां॑ त्वा
परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां॑ त्वा पितॄणामनुमतो भर्तुः॑ शकेयम्।
तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां हिंसीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः।
पृथिविस्पृङ्गा मां हिंसीः। सुवर्गसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां
पाहि॥३१॥

एहिं पाहि पितृस्व गृह्णामि नवं च॥

[८]

समुद्राय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। सलिलाय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अनाधृष्याय॑ त्वा
वाताय॑ स्वाहो॑। अप्रतिधृष्याय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अवस्यवे॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑।
दुवस्वते॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। शिमिद्वते॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अग्र्ये॑ त्वा वसुमते॑
स्वाहो॑। सोमाय॑ त्वा रुद्रवते॑ स्वाहो॑। वरुणाय॑ त्वाऽऽदित्यवते॑ स्वाहो॑॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमतै विभुमतै प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवाननयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य॥ मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात२ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म२साताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम२साताम्। तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः॥ दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥

[९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नायं त्वा।
इन्द्रियायं त्वा भूत्यै त्वा। धर्मांसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि
धारय। विशं धारय। नेत्त्वा वातः स्कन्दयात॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। श्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः
स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना
जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा
ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा॥ भूः स्वाहा॥
हुत२ हविः। मधुं हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हि२सीः। अश्यामं ते देवघर्म। मधुमतो वाजंवतः पितुमतः।
अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मां हि२सीः। स्वाहा॥ त्वा सूर्यस्य
रश्मिभ्यः। स्वाहा॥ त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कुन्दयादुद्रायं रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥ — [१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गांयत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्धाने। तान्तं
एतेनावं यजे स्वाहा॥ घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या रंजन्यै।
याऽऽग्नीध्रे। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्या२ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्यै। या सदांसि।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥ अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वां
परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवं पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायौः। क्षत्रस्य तनुवंः पाहि।
 विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायौ।
 चक्षुषस्तनुवंः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे।
 वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः स्रक्तिर्नीभिर्ऋतस्य।
 सद्यो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अप ह्वरः। अन्यद्वतस्य सश्चिम।
 घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ चं प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्।
 आ चं प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पद्वद्धविधानम्। अग्निर्गृध्यक्षाः।
 रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन।
 स५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृषा हरिः। महान्मित्रो

न दर्शतः। सः सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयौनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ।
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्ध्रस्यस्थै ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हिःसीः। विश्वावसुः सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः।
तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधीः
रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा
घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सन्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो
अशमन्नजानाम्। प्रासाङ्गान्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्।
एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपाङ्गाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि।
सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्पारि।
उदुत्यं चित्रम्। इममपूत्यमस्मभ्यः सनिम्। गायत्रं नवीयांसम्। अग्रे देवेषु

प्रवौचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वद्यौ॥—[११]

महीनां पर्यौऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्मा असि वनस्पतीनामोषधीनां रसः।
वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

—[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो
यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनिं प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्
प्रजनिषीमहि॥५२॥

—[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्।
योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

—[१४]

प्राणा॒य स्वा॒हां व्या॒नाय स्वा॒हांऽपा॒नाय स्वा॒हां। चक्षु॑षे स्वा॒हा श्रो॒त्राय स्वा॒हां।
मन॑से स्वा॒हां वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वा॒हां॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वा॒हां पू॒ष्णे शर॑से स्वा॒हां। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय स्वा॒हां पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय
स्वा॒हां। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑ण्ये स्वा॒हां पू॒ष्णे न॒रुणाय॑ स्वा॒हां। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय स्वा॒हां॥५५॥

[१६]

उ॒दस्य॑ शु॒ष्माद्भानु॑र्ना॒र्त बि॒भर्ति॑। भा॒रं पृ॒थि॒वी न भू॑मं। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी मनी॑षा।
अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के मा॒हि सा॑म॒मन्व॑त। तेन॑ सूर्य॑म॒धारय॑न्।
तेन॑ सूर्य॑म॒रोच॑यन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पु॒रीष॑म॒सि सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑द॒यतु॑। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धृ॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्तै अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्दवो या उ नाभयः।
यास्तै अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। तामिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिर्ग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरौऽसि परिवत्सरौऽसि। इदावत्सरौऽसीदुवत्सरौ
इद्वत्सरौऽसि वत्सरौऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासौश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चित्तयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतयौ। ऊर्ध्वो नः पाह्य हंसः। विधुन्दद्राण२

समने बहुनाम्। युवान्२ सन्तं पलितो जंगार। देवस्यं पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममारं। सह्यः समान। यदृते चिदभिभ्रिषः। पुरा जर्तुभ्यं आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मधवा पुरोवसुः॥५१॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रथ्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माः स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परं दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्तां। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसीतिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परिं णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वां
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्धयं तमसस्परि। उद्धृत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि ऋतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुघर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥

[२१]

यास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णां च। अस्त्रुक्कानां हुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्र स्त्रीहिंतिश्च स्निहिंतिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च सहमानश्च सहस्वाश्च
सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासांस्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्ध्रमाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामु बोधय

दुर्विदत्रम्। स्वपत्नौऽस्य प्रहरं भोजनेभ्यः। अग्रे अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्तै अग्रे नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषैवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयौः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्दैव्यभिगयसि। द्विषन्तं मेऽभिगय। तं मृत्यो मृत्यवै नय। स आत्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वंदः। यदि दक्षिणतो वदोद्विषन्तं मेऽवं
बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपंसत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। देवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवै
नय। त आर्त्याऽऽर्तिमार्च्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षिं निपेपिं च। मेहकंस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कर्णेन जमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः।
क्रिमीणां राज्ञां। अर्प्येषां स्थपतिरुहतः। अथौ माताऽथौ पिता। अथौ स्थूरा
अथौ क्षुद्राः। अथौ कृष्णा अथौ श्वेताः। अथौ आशातिका हताः। श्वेताभिः सह
सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहरावद्वा। शृतस्यं हविषो यथा। तथ्सत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः।
आदधामि तथा हि तत्। खण्णम्रसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा
प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्यं त्वा धारया विद्यामि। अधरो

मत्पद्मस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीः रनु प्रवेशय। मरीचीरुपु-
सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं
च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भवोऽद्धायि भवोऽद्धायि भवोऽद्धायि।
नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधायो वायि निधायो वायि
निधायो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा
मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन-

समिन्ताः॑ स्वाहा॑। अन्तरिक्षः॑ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा।
आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। प्राजापत्या
मे समिदसि सपलक्षयणी। भ्रातृव्यहा मैऽसि स्वाहा॑। अग्रे॑ व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि॥८४॥

तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। वार्यो॑ व्रतपत् आदित्य व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे।
साऽऽदित्यः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। अन्तरिक्षः॑

स॒मि॒त् । तां वा॒युः स॒मि॒न्धे । सा वा॒युः स॒मि॒न्धे । ताम॒हः स॒मि॒न्धे । सा मा॒
स॒मि॒द्धा । आ॒यु॒षा ते॒ज॒सा । वर्च॑सा श्रि॒या ॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑ । अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः स्वाहा॑ । पृथि॒वी स॒मि॒त् । ताम॒ग्निः
स॒मि॒न्धे । साऽग्निः स॒मि॒न्धे । ताम॒हः स॒मि॒न्धे । सा मा॒ स॒मि॒द्धा । आ॒यु॒षा ते॒ज॒सा ।
वर्च॑सा श्रि॒या । यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑ ॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः स्वाहा॑ । प्रा॒जाप॑त्या मे॒ स॒मि॒द॒सि स॒प॒ल॒क्ष॒य॒णी । भ्रातृ॒व्य॒हा
मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑ । आ॒दि॒त्य व्र॒त॒प॒ते व्र॒त॒म॒चा॒रि॒षम् । तद॑श॒कं त॒न्मे॒ऽरा॒धि । वा॒यौ
व्र॒त॒प॒तेऽग्ने॑ व्र॒त॒प॒ते । व्र॒त॒नां व्र॒त॒प॒ते व्र॒त॒म॒चा॒रि॒षम् । तद॑श॒कं त॒न्मे॒ऽरा॒धि ॥८८॥

स॒मि॒त्स॒मि॒न्धे व्र॒तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेनाद्ये॑ च ॥ — [४१]

शं नो॒ वा॒तः प॒व॒तां मा॒तरि॑श्वा॒ शं न॑स्त॒प॒तु सूर्यः॑ । अ॒हांनि॒शं भ॑वन्तु नः
शः रा॒त्रिः प्र॒ति॒धी॒य॒ताम् । श॒मु॒षा नो॒ व्यु॑च्छ॒तु श॒मादि॒त्य उदे॑तु नः । शि॒वा नः॑

शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तौ भूयास्म मा वास्तौश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं
 च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठामि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठार्याश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः
 स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वांत वाहि भेषजं वि वांत वाहि
 यद्रपः। त्व२ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा
 पंरावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वांतते गृहेऽमृतस्य
 निधिर्हितः। ततौ नो देहि जीवसे ततौ नो धेहि भेषजम्। ततौ नो मह आवह
 वात आवातु भेषजम्। शम्भूमयोभूनीं हृदे प्र ण आयूँषि तारिषत्। इन्द्रस्य
 गृहौऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः
 प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहद्ग्रयः

पर्वताश्च यथा वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्त्या स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्रं इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां महिष्ठो मथ्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी पु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्त्युतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णीहि पृथि चक्षुर्ममुग्ध्यस्मान्निधयेव ब्रह्मन्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
 न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
 उ॒श॒ती॒रि॒व मा॒तरः॑। तस्मा अ॒रं ग॒माम वो यस्य क्षयाय जिन्व॑था॥१२॥

आपो॑ जनय॑था च नः। पृथि॒वी शान्ता साऽग्नि॑ना शान्ता सा मे शान्ता शुचः॑
 शमयतु। अन्तरिक्षः॑ शान्तं तद्वायुना॑ शान्तं तन्मे शान्तः॑ शुचः॑ शमयतु। द्यौः
 शान्ता साऽऽदित्येन॑ शान्ता सा मे शान्ता शुचः॑ शमयतु। पृथि॒वी शान्ति॑रन्तरिक्षः॑
 शान्ति॒द्यौः शान्ति॑र्दिशः॑ शान्ति॑रवान्तरदिशः॑ शान्ति॑रग्निः॑ शान्ति॑र्वायुः॑ शान्ति॑रादित्यः॑
 शान्ति॑श्चन्द्रमाः॑ शान्ति॑र्नक्षत्राणि॑ शान्ति॑रापः॑ शान्ति॑रोषधयः॑ शान्ति॑र्वनस्पतयः॑
 शान्ति॑र्गौः शान्ति॑र्जा शान्ति॑रश्वः॑ शान्तिः॑ पुरुषः॑ शान्ति॑र्ब्रह्म शान्ति॑र्ब्रह्मणः॑ शान्तिः॑
 शान्ति॑रेव शान्तिः॑ शान्ति॑र्मे अस्तु शान्तिः॑। तथाहः॑ शान्त्या सर्व॑शान्त्या मह्यं
 द्विपदे॑ चतु॑ष्पदे च शान्तिं करोमि॑ शान्ति॑र्मे अस्तु शान्तिः॑। एह श्रीश्च ह्रीश्च
 धृति॑श्च तपो॑ मेधा प्रति॑ष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि॑ मोत्ति॑ष्ठन्तमनू॑त्तिष्ठन्तु मा

माः३ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा
 हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः३ रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः३
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
 शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतः३ शृण्वाम
 शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्त्र सूर्यं दृशे।
 य उदंगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मां वृषभो लौहिताक्षः
 सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण
 आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार
 पृथिवीः३ सदैवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्भेदोऽधिविस्मसत्। मेधामनीषे
 माविशताः३ समीचीं भूतस्य भव्यस्यावैरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतौ न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
 रुजासि भूयिष्ठभाजो अघं ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हांसीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ९३ ॥

पुनर्वर्तौ दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च ॥

[४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो नमो नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषण्यां मनुष्यैर्भ्यस्तं मां देवा अंवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यशं
 ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तथ्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिगामीत्। तस्यै खाण्डवो
 दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरार्धः। परिणञ्जघनार्धः। मरुवं उत्करः॥ १॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तत्र्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तं
 देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुथ्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याह्नुरजायत।
 दक्षिणादिष्ववः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥ २॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्।
 बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सौऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो
 नाभ्यधृषिषुरिति। तस्यं सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु
 न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥ ३॥

तथ्स्मयाकानां॑ स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीकां अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथं व इमं॑ रन्धयाम। यत्र कं च खनाम। तदपौऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र कं च खनन्ति। तदपौऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतः॑ ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणः॑ शिर उदवर्तयत्। तद्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्धौ(४)इत्यपतत्। तदधर्मस्य धर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तः॑ स्तुतं देवतांस्त्रेधा व्यंगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं॑ सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावब्रूतां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
 तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥ ७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंबुवन्नजयन्मसु चे॥

[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे।
 चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपौक्रामन्। न वोऽभागानि
 हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्यं एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥ ८॥
 देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होत॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॒क्षितः। य॒ज्ञु॒ह॒यात्। ह॒विष्कृ॒तं य॒ज॒मा॒न॒म॒ग्नौ प्र॒द॒ध्यात्।
य॒त्र जु॒हु॒यात्॥ १॥

य॒ज्ञ॒प॒रु॒र॒न्त॒रि॒यात्। य॒जु॒रे॒व व॑दे॒त्। न ह॒विष्कृ॒तं य॒ज॒मा॒न॒म॒ग्नौ प्र॒द॒धा॒ति।
न य॒ज्ञ॒प॒रु॒र॒न्त॒रे॒ति। गा॒य॒त्री छ॒न्दा॒ः॒स्य॒त्य॒म॒न्य॒त। त॒स्यै व॑ष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य॒
शि॒रोऽच्छि॑न॒त्। त॒स्यै द्वे॒धा र॑सः प॒रा॒प॒त॒त्। पृ॒थि॒वी॒म॒र्धः प्रा॒वि॒श॒त्। प॒शू॒न॒र्धः। यः
पृ॒थि॒वीं प्रा॒वि॒श॒त्॥ १०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑व॒त्। यः प॒शून्। सौऽजा॒म्। य॒त्खा॑दि॒र्य॒भि॒र्भ॒व॒ति। छ॒न्द॒सा॒मे॒व
र॑से॒न य॒ज्ञ॒स्य॒ शि॒रः स॒म्भ॑र॒ति। य॒दौदु॑म्ब॒री। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्ब॒रः। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञ॒स्य॒ शि॒रः
स॒म्भ॑र॒ति। य॒द्वै॒ष्ण॒वी। ते॒जो वै वे॒णुः॥ ११॥

ते॒ज॒सै॒व य॒ज्ञ॒स्य॒ शि॒रः स॒म्भ॑र॒ति। य॒द्वैक॑ङ्क॒ती। भा॒ ए॒वा॒व॑रु॒न्धे। दे॒व॒स्य॒ त्वा
स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॒भि॒मा॒द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हु॒भ्या॒मि॒त्या॒ह। अ॒श्विनौ॒ हि
दे॒वा॒ना॒म॒ध्व॒र्यू आ॒स्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्या॒मि॒त्या॒ह॒ य॒त्यै। व॒ज्रं इ॒व वा॒ ए॒षा॥

यदग्निः। अभिरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनुतेत्याह। यज्ञो वै सूनुता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे म साधामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मुखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवेनद्धरति॥१४॥

त्रिरहरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्वनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्वूनः करुण्यतरः। इयत्यग्र आसीरित्याह। अस्यामेवाध्वंस्वङ्कारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत॑ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्र॑ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्वियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौ॑ऽद्वियत। सौ॑ऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे॑ धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते॑ रेतु इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पश्चेत्ते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचारपयति। तस्मा॑त्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीया॑सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्॥ परिगृह्णा यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै॥ मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिन्दधति। मधुं त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो
दधति। यद्गाम्याणां पात्राणां कपालैः सः सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्।
अर्मकपालैः सः सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचारपयति।
शर्कराभिः सः सृजति धृत्यै॥ अथो शन्त्वायं अजलोमैः सः सृजति। एषा वा अग्नेः
प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवेनं तनुवा सः सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमभिः सः सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञः सः सृजति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविशुद्धेणुः शान्त्यै पुङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाष्टो

च॥

[२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नाभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नाभि
प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रवर्ग्यं

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराध्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्ये। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्यङ्गिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
 सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
 छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवेन धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति।
 वारुणोऽभीष्टः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वां
 सवितोद्वपत्त्वित्याह। सवितृप्रसूत एवेन ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्व्यमानः
 पृथिव्यामाशा दिश आपुणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याहु
 प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
 चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा
 भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमांमुष्यार

वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हामीत्या॒ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हति।
वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॑ पर्य॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑
पर्य॑हति। अ॒सुर्यं पात्र॑मनोच्छृणुम॥ २८ ॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒वत्रा॑कः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। पर॒मं वा ए॒तत्प॒र्यः।
यदं॑ज॒क्षीर॑म्। पर॒मेणै॒वैनं॑ प॒यसाऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा व्यावृ॒त्यै। छ॒न्दोभि॒राच्छृ॑णत्ति।
छ॒न्दोभि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दोभि॒रेव॑ छ॒न्दाः॒स्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॒ह।
वाच॑मे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह। ऊ॒र्जमे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॒त्याह॑।
ह॒विरे॒वाकः॑। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ध्यास॒न्वेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्॑॥ २९ ॥

स्याद्यात्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पितं छन्दाश्चि निष्पत्त्युपेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुच्छन्दाः स्याच्छृणुत्यष्टौ च॥ — [३]

ब्र॒ह्मन्त्र॑चा॒रिष्या॑मो होत॑र्धर्ममभिष्टुहीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि बृ॒हस्प॑तिः। यद्व॒ह्मा।
तस्मा॑ ए॒व प्र॑तिप्रोच्य प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह।
ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॒रेवैनं॑ सम॑र्धयति। म॒दन्ती॒भिः प्रो॑क्षति। तेजं

ए॒वास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पू॒र्वं प्रो॑क्षति। अ॒भि॒पू॒र्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रो॑क्षति। त्र्या॒वृ॒द्धि य॒ज्ञः।
अथो॑ मे॒ध्यत्वा॒य। हो॒ताऽन्वा॑ह। र॒क्ष॒साम॑प॒हत्यै। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ः स॒न्तत्यै॑।
त्रि॒ष्टु॒भः स॒ती॒र्गा॒य॒त्री॒रि॒वान्वा॑ह॥३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व य॒ज॒माने॑ दधाति। स॒न्त॒तम॒न्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य
स॒न्तत्यै॑। अथो॑ र॒क्ष॒साम॑प॒हत्यै। यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रू॒यात्। प॑रि॒मित॑म॒वरु॑न्धीत।
अ॒प॑रि॒मिता॑ अ॒न्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रु॒द्धौ। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ऽऽः। य॒न्मौ॒ञो वे॒दो भ॑वति। ऊ॒र्ज॑व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्धय॑ति।
प्रा॒णा॒हु॒ती॒र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व य॒ज॒माने॑ दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्यः।
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒व॒स्त्वा॑ स॒वि॒ता म॒ध्वाऽन॑क्कित्याह॥३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं त॑प॒स॒न्नाय॑स्वेति हि॒र॒ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒स्या
अ॒न॒ति॒दा॒हाय॑। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्गहिरह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सःसीदस्व महाः असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयौः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याह। शीरुषत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽव्रुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधितिमुपरिष्ठात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। चितैः

स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजो विशा पर्यूढः। तस्माद्ग्रामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा औच्छत। यद्विकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्तौ दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्विरेण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थस्मपद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताः ह वा अस्योग्रदेवो राजानिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथायां प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्यं धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयः सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहोष उपरिष्ठादाशीन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम् समष्ट्यै द्वे च॥—[४]

अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्गोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामा
 शास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रैचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
 रुद्रैर्दक्षिणतो रैचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रौचयतु जागतेन छन्दसेत्याह।
 वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा॥ ४३॥

स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वां मारुतो
 मरुद्भिरुत्तरतो रैचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
 रैचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
 बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवरूपरिष्टाद्रौचयतु पाङ्गेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरैवेनं
 विश्वैर्देवरूपरिष्टाद्रौचयति पाङ्गेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते॥ ४४॥

रौचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रौचितो ह्येष देवेषु। रौचिषीयाहं

मनुष्यैष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राद्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचित
 रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवैष मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि
 रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
 प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भ
 रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राहं। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तुं छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥—[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्यं। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं
 प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासाः
 संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते।
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
 सकृदेव प्रवृज्यः। एकः हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य
 शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्।
 प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं
 गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियांतयति। अपश्यं गोपामित्याह।
 असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तां
 कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च

पथिभिश्चरति। स स॒ग्नीचीः स वि॒षूचीर्वसान॒ इत्या॑ह। स॒ग्नीची॑श्च ह्येष वि॒षूची॑श्च
वसानः प्र॒जा अभि॒ विप॑श्यति। आ॒व॒रीव॑र्ति भुव॑नेष्वन्तरि॒त्या॑ह। आ ह्येष व॑रीव॒र्ति
भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॒ माध्वी॑भ्यां मधु॒ माधूची॑भ्यामि॒त्या॑ह। वास॑न्तिकावे॒वास्मां
ऋतू॑ कल्पयति। सम॒ग्नि॒र॒ग्निना॑ गते॒त्या॑ह॥ ५० ॥

ग्रेष्मावे॒वास्मां ऋतू॑ कल्पयति। सम॒ग्नि॒र॒ग्निना॑ गते॒त्या॑ह। अ॒ग्नि॒ह्यैवैषौ॑ऽग्निना॑
सङ्गच्छ॑ते। स्वाहा सम॒ग्निस्तप॑सा गते॒त्या॑ह। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणाभिगृणाति।
ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒रदा॑वे॒वास्मां ऋतू॑ कल्पयति॥ ५१ ॥

दिवि॑ दे॒वेषु॒ होत्रां॑ यच्छे॒त्या॑ह। हो॒त्राभि॑रे॒वेमाल्लो॒का॒न्ध॒सन्द॑धाति। वि॒श्वासां॑
भुवां॑ प॒त इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मां ऋतू॑ कल्पयति। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म
दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शि॒रावे॒वास्मां ऋतू॑ कल्पयति। तपो॒जां वाच॑मस्मे निर्यच्छ
दे॒वायु॑वमि॒त्या॑ह। या वै मे॒ध्या वाक्। सा तपो॒जाः। ता॒मेवा॑व॒रुन्धे॑॥ ५२ ॥

गर्भो॑ दे॒वानामि॒त्या॑ह। गर्भो॑ ह्येष दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑तीनामि॒त्या॑ह। प्र॒जा वै

म॒तयः॑। ता॒सा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः प्र॒जाना॑मि॒त्या॑ह।
पति॑र्ह्ये॒ष प्र॒जाना॑म्। मतिः क॒वीना॑मि॒त्या॑ह॥५३॥

मति॑र्ह्येष क॒वीना॑म्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वित्रा॑ यतिष्ठ सः सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं
चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ सः शा॑स्ति। आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॑स्मभ्यं॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॒सीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्। न
वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। प॒त्न्यै द॒शमः॑। न॒व वै पु॑रु॒षे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्द॒शमी॑। प्रा॒णाने॒व य॒ज॑माने दधाति। अथो द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॒रुन्धे॑। य॒ज्ञस्य॑ शि॒रौऽच्छि॑द्यत। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्रत्य॑दधुः।
ऋ॒त्वि॒जोऽवै॑क्षन्ते। ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभि॑रे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥५५॥

रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॑ः सृ॒ष्ट्यै।
रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। व॒र्षुकः॑ प॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा
ए॒धन्ते॑। रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्। ब्र॒ह्मव॒र्चसि॒नो भ॑वन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुर्गुयन्ति। न पत्यवैक्षेत। यत्पत्यवैक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावैक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥

[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति।

अदित्या उ॒ष्णीष॒मसी॒त्याह॑। यथा॒यजु॒रैव॑तत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इ॒त्याह॑। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै
व॒त्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृ॒जत्वि॒त्याह॑। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्र॒दाप॑ये॒त्याह॑। अ॒श्विनौ॑ वै दे॒वानां॑
भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं करो॑ति। यस्ते स्तनः॑ श॒शय॑ इ॒त्याह॑। स्तौत्ये॒वैन॑म॒।
उ॒स्रं घ॒र्मः शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषे॒त्याह॑। यथा॑ ब्रू॒याद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑।
तादृ॒गेव॑ तत्। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑सी॒दत्वि॒त्याह॑॥६०॥

ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पर॑व॒ इत्या॑ह॒।
मे॒ध्याने॒वैन॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॒तो लो॒हिते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॒-
स॑र॒स्वत्यै॑ पि॒न्वस्व॒ पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। ए॒ताभ्यो॑ ह्ये॒षा
दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते। इ॒न्द्राय॑ पि॒न्वस्वे॒न्द्राय॑ पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। इ॒न्द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॒न॒-
स॑म॒र्धय॑ति। द्वि॒रिन्द्रा॑ये॒त्याह॑॥६१॥

तस्मादिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठभा॒क्तमः॑। गा॒यत्रो॑ऽसि त्रै॒ष्टुभो॑ऽसि जा॒गत॑म॒सीति॑

शफोपयमानादंते। छन्दोभिरेवैनानादंते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
भागमंकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वर्षद्वियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वर्षद्वरोति। अथौ अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

धर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्।
यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञः हन्युः। वडित्याह।
परोक्षमेव वर्षद्वरोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञः रक्षांसि
घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहां त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो
रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्।
सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरैवतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुः शक्यमित्याह। देवैरेवं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा मां हिःसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिःसीः पृथिविस्पृङ्गा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै॥६५॥

सुवर्गसि सुवर्गे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषेमैवैतामा शास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्यं वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवेनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवेनं जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमतै विभुमतै प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्नां परस्तादाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्ययति घ्नन्ति गृह्णत्वित्याहिः साये पञ्चाऽहादित्यवत् स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि

च॥

[७]

विश्वा आशां दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वां देवानंयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधौः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भांगधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्यैवेनं धारयति। अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भांगधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मः सातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयतै। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति। रक्षंसामपंहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमं सातामित्याहानुमत्
तं प्राव्यं यथावण्णमौ दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥ ७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्मपानाच्छ पितृन्धर्मपानाच्छेत्याह। उभयैष्वेवैनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यद्वक्षिणा। तत्पितृणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्भूद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्च पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधि पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्येष्ठमाय
पीपिहीत्याह। आत्मनं एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युमाय त्वेन्द्रियाय
त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरैवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरैत्। अमुष्य त्वा
प्राणे सादयाम्यमुनां सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं
सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्यं
एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्यं एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्यं एवैनं
जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरौ घर्मपाः। तेभ्यं एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदंश्च निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्रे समित्तया समिध्यस्वायुर्म दा वर्चसा माऽऽङ्गीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्रे समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्म दा वर्चसा माऽऽङ्गीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरैवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परां भवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परां भवति। हुतः हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्रावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवेनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषंमैवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न माः समश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्यं राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत्। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनांगोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः स संसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्धयति॥८२॥

अकुरन्ध्रिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि पितृव्यति धारयेत्याहु वाचो घर्मपास्तेभ्य एवेन जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्रावित्याह दधतेऽगोपायभ्युस च॥

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आ॑हु॒तीर्जु॑होति। छन्दो॑भिरे॒वास्म्यै॒भ्यो
लोके॒भ्यः शु॒चम॑वं यजते। इ॒यत्य॑ग्रे जु॒होति॑। अथे॒यत्य॑थेयति। त्रयं॑ इ॒मे
लो॒काः। अ॒नु नो॒ऽद्या॒नुम॑तिरि॒त्याहा॒नुम॑त्यै। दि॒वस्त्वां प॒र॒स्पाया॒ इत्या॑ह। दि॒व
ए॒वेमौ॑ल्लो॒का॒न्दा॑धार। ब्र॒ह्मण॑स्त्वा प॒र॒स्पाया॒ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा प॒र॒स्पाया॒ इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व
प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्वा॒जस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ ख॒लु वा आ॑दित्यः प्र॒व॒र्ग्यः।
तं यद॑क्षिणा प्र॒त्यश्च॑मुदं॒श्चमु॒द्वास्ये॑त्। जि॒ह्वं य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्रा॒श्चमु॒द्वा॒सय॑ति।
पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्रा॒श्चमु॒द्वा॒सय॑ति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदेति। श॒फोप॒यमा॒न्धवि॑त्राणि धृ॒ष्टो
इ॒त्यन्व॑वंहरन्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वैन॑ः स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ भ॒वति॑। य
ए॒वं वेद॑। औदु॒म्बरा॑णि भवन्ति। ऊ॒र्वा उ॒दुम्ब॑रः। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। व॒र्त्मना॒ वा
अ॒न्वित्या॑॥८५॥

यज्ञः रक्षाः सि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्वैति। साम वै रक्षोहा।
 रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो
 रक्षाः स्यपहन्ति। पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी।
 रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्गासयैत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः शुचाऽर्पयेत्।
 यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचाऽर्पयेत्। हिरण्यं
 निधायोद्गासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति त्रिः परिषिञ्चन्परीति।
 त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति।
 षट्थस्मपद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः
 स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्यां एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। सदैव

विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्र इत्याह् भ्रातृव्यापनुत्थे।
घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरुषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैर्वेनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेदं। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्माहिमानः रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार
एवास्येषः। अचिक्रददृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदंसि
समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
हिः सीरित्याहाहिः सायै। विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह।

ऋतून्नेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतांनि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव धर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यांनित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष समननुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनूद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजयां सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाब्धवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्य रक्षस्वी रक्षंसामपंहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गुणालित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ

च॥ ————— [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पर्योऽदुहन्। तदैभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्भोः पर्यः॥ १४॥

तथ्साम्नः पर्यः। यदजायै पर्यः। तद्देवानां पर्यः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै
साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥ १५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो
वा एतद्वज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णं व मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां

समां प्रजा वयाः स्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथायं पुरो वां पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्नोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाग्निं प्रवर्तयति। औदुम्बर्याः शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्या। एता वा अपामनूज्झ्यावर्ग्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमदीरयति। असावेवास्मां आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता

आपो नियंता धन्वंना यन्ति॥११॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥

[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट् अस्मृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्धासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेदं। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वर्सीयाः सं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेदं। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स॒सन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः कथनं। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरुह्यमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्नां। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा अंसृजत। अवकाशैर्देवासुरानंसृजत। यद्धूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तुनुवा स॒सन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥

[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाः एति। यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति। यत्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृतं इमाल्लोकानेति। यदशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदा प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मूर्ल्लोकाः-स्तपन्नेति। यदुपरैष्टादुपसदा प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङ्मूर्ल्लोकाः-स्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥—[१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वां सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 परेयुवा॑सं प्रवतो॑ महीरनु॑ बहुभ्यः पन्थामनपस्पशानम्। वैवस्वत॑सं सङ्गमनं॑
 जनानां॑ यम॑सं राजान॑सं हविषां दुवस्यत। इदं त्वा वस्त्रं प्रथमन्वागन्नपैतदूह
 यदिहा॑बिभः पुरा। इष्टापूर्तमनु॑ सम्पश्य दक्षिणां॑ यथा ते दत्तं बहुधा विबन्धुषु।
 इमौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सुनी॒थाय वो॒ढवै॑। याभ्यां॑ यमस्य सादन॑सं सुकृतां॑
 चापि॑ गच्छतात्। पूषा त्वेतश्चा॑वयतु प्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः। स त्वैतेभ्यः॑
 परि॑ददात्पितृभ्योऽग्निदे॒वेभ्यः सु॒विदत्रै॑भ्यः। पूषे॒मा आ॒शा अनु॑वेद॒ सर्वाः सो अ॒स्मा॑सं
 अभय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अर्घ॑णिः सर्व॒वीरोऽप्र॑युच्छन्पुर ए॒तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयुर्वि॒श्वायुः परि॑पासति त्वा पूषा त्वा पातु प्रप॑थे पुरस्तात्। यत्राऽऽस॑ते
 सु॒कृतो॒ यत्र ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॒ता द॑धातु। भुवनस्य पत इ॒द॑सं ह॒विः।
 अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॑र्यपे॒दधानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अ॒न्न

नाप॑रः पुरा ज॒रस् आय॑ति। पुरु॑षस्य सया॒वरि॒ वि तै॑ प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्।
 शरी॑रेण म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं प्र॒जया॑ऽस्मानिहा॒वह॑। मै॒वं माः॑ स्ता
 प्रिये॑ऽहं दे॒वी सती॑ पि॒तृलो॒कं यदै॑षि। वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा सं॒व्यय॑न्त्यु॒भौ नो॑ लो॒कौ
 पय॑साऽभ्या॒ववृ॑थ्स्व॥२॥

इ॒यं ना॒री प॑तिलो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑प॒द्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्यं प्रे॑तम्। वि॒श्वं
 पुरा॑णम॒नु पाल॑य॒न्ती तस्यै॑ प्र॒जां द्र॑वि॒णं चे॒ह धै॒हि। उ॒दी॒र्ष्व ना॒र्यभि॑
 जी॒वलो॒कमि॒तामु॑मेतमु॒पशे॑ष ए॒हि। ह॒स्तग्रा॑भस्य॑ दि॒धिषो॑स्त्वमेतत्प॒त्युर्ज॑नि॒त्वम॑भि
 सम्ब॑भू॒व। सू॒वर्णः॑ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॑ह्म॒णे ते॒जसे॑ ब॒लाया॑। अ॒त्रै॒व
 त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। ध॒नुर्ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना
 मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै क्ष॒त्रायौ॑र्ज॒से ब॒लाया॑। अ॒त्रै॒व त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ
 अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। म॒णिः॑ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै वि॒शे पु॒ष्ट्यै ब॒लाया॑। अ॒त्रै॒व
 त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामृत सोम्यानाम। एष यश्चमसो
 देवपानस्तस्मिन्देवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिव्ययस्व सं प्रोणुष्व
 मेदसा पीवसा च। नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्क्षयाते।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशौचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
 करवो जातवेदोऽथैमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथैमेनं
 परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि
 तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमः सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृञ्जातवेदो वहैमः सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानन्याववृष्व्वाभिमातीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च॥

[१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
 स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षितार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपा॒ख्यात्रे॑
 स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽप॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽग्र॒ये क॒र्मकृ॒ते स्वाहा॑ यम॒त्र
 ना॒धीम॒स्तस्मै॑ स्वाहा॑॥ यस्तं॑ इ॒ध्मं जु॒भर॑न्नि॒ष्पिदा॒नो मू॒र्धानं॑ वा॒त त॑प॒ते त्वा॒या।
 दि॒वो वि॒श्वस्मा॒थ्मीम॑घाय॒त उ॑रु॒ष्यः। अ॒स्मात्त्वम॑धि॒ जा॒तौऽसि॑ त्वद॒यं जा॒यतां॑
 पु॒नः। अ॒ग्र॒ये वैश्वान॑राय॒ सुव॑र्गाय॒ लोका॑य॒ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्प॒ञ्च॥

[२]

प्र के॒तुनां॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्नि॑रा॒विर्वि॒श्वानि॑ वृष॒भो रो॑र॒वीति॑। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒
 मा॒मु॒दान॑ड॒पामु॑प॒स्थै म॒हिषो॑ व॒वर्ध॑। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॒त एकं॑ तृती॒येन॑ ज्योति॒षा
 सं॒वि॒शस्वा॑। सं॒वेश॑न॒स्तनु॑वै चा॒रु॒रेधि॑ प्रि॒यो दे॒वानां॑ प॒रमे॑ स॒धस्थै॑। नाकं॑ सु॒पर्णमु॑प॒
 यत्प॑त॒न्तः हृ॒दा वे॒नन्तो॑ अ॒भ्यच॑क्ष॒त त्वा॑। हि॒र॒ण्यप॑क्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तं यम॑स्य॒ योनौ॑
 शकु॑नं भु॒रण्यु॑म्। अति॑द्रव॒ सार॑मे॒यौ श्वानौ॑ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुनां॑ प॒था। अथा॑

पितृभ्यमुविदत्राः अपीहि यमेन ये संघमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ
चतुरक्षौ पार्थिवरक्षी नृचक्षसा। ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं
च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु। तावस्मभ्यं दृशये-
सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपांसते। येभ्यो-
मधु प्रधावति ताश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये तंनुत्यजः।
ये वा सहस्रदक्षिणास्ताश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये
सुवर्गताः। तपो ये चाक्रिरे महत्ताश्चिदेवापि गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः सः
रंभध्वमुत्तिष्ठत् प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि
वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै-
तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादपु यन्ति शाखा अभिमृता

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
सः सृजाथ। उद्धयं तमसस्पतिं पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेद्युत्तरमाद्यौ च॥

[३]

यन्तै अग्निममन्थाम वृषभायैव पक्तवे। इमन्तः शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्यां सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय।
शं ते धन्वत्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु
वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्तै नीहारो वरषतु शमु
पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अवं सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान् उप यातु
शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। यत्तै
 कृष्णः शकुन आतुतोदं पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु
 सोमंश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा
 शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। इदं त
 एकं पर ऊत एकं तृतीयैन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो
 देवानां परमे सधस्थै। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं
 यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अशमन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः
 पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्धयं तमसस्पतिं धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं
 त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानरायं सुवर्गायं लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताः सधस्थे पञ्च च॥

[४]

आयातु देवः सुमनांभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयंताभिक्ता। आसीदताः सुप्रयतेह
 बर्हिष्यूजाय जात्यै ममं शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवांभरन्मानुषा

देव॒यन्तः॑। आसी॑दत्॒ः स्व॒मुं लो॒कं वि॒दाने॑ स्वा॒स॒स्थे भ॑व॒तमि॒न्द॒वे नः॑। य॒माय॒-
 सोमः॑ सु॒नुत॑ य॒मायं जु॒हुता॑ ह॒विः। य॒मः ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छ॒त्यग्नि॑दू॒तो अ॒रङ्क॑तः।
 य॒मायं घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत् प्र च॑ तिष्ठ॒त। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑म॒दीर्घ॑मायुः प्र जी॒वसै॑।
 य॒माय॒ मधु॑म॒त्तमः॑ रा॒ज्ञे ह॒व्यं जु॑होत॒न। इ॒दं न॒म ऋ॑षि॒भ्यः पू॒र्वजे॒भ्यः पू॒र्व॒भ्यः
 प॒थि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः पार्थि॒वस्यै॒कं इ॒द्व॒शी। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य यो॑
 रा॒जा॒न॒प॒रो॒ध्यः। य॒मङ्गाय॑ भ॒ङ्ग्य॒श्रवो॑ यो रा॒जा॒न॒प॒रो॒ध्यः। ये॒नापो॑ न॒द्यो ध॒न्वा॒नि ये॒न
 द्यौः पृ॒थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॒धुरान्॑ हि॒र॒ण्य॒ाक्षा॑न॒यः श॒फान्। अ॒श्वान॑न॒श्यतो॑
 दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॒-
 सर्वा॑मि॒त्र॒स्थे य॒त्प्रा॒ण॒द्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ प॒ञ्च यथा॑ षड्यथा प॒ञ्च द॒श॒र्ष॒भ्यः। य॒मं
 यो वि॑द्या॒थ्स ब्रू॑याद्यथै॒क ऋ॑षिर्वि॒जान॑ते॥१२॥

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ प॒त॑ति॒ षडु॑र्वी॒रेक॑मि॒द्वृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टु॒प्छ॒न्दांसि॑ सर्वा॒ ता

यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाःश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाःश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबते यमः। अत्रां नो विस्पतिः पिता पुंगुणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सः शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभर्त्यिवन्माने। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमं समुद्रं शतधारमुत्सव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति जनायाश्चे मा हिंसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुंगुणा ये च नूतनाः। अहोभिर्द्विरत्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताः
शुनमष्टामुदिङ्ग्य शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रथुः पर्यः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथा नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म
तमसस्पारमस्य। ज्योतिरापाम् सुवरगन्मा॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवं। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमायं हार्म्यमवपन्पञ्च
मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम् जीवलोके भूर्यः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरौ देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व
सन्तै॥१६॥

उत्तै॑ तन्नो॒मि पृथि॒वीं त्वत्प॒रीमं॑ लो॒कं नि॒दध॒न्मो अ॒हः॑ रि॒षम्। ए॒ताः॑
 स्थू॒णां पि॒तरै॑ धा॒रय॒न्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒दना॑त्ते मि॒नोतु। उ॒प॑स॒र्प मा॒तरं॑
 भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॒त्येषा॑ त्वां
 पा॒तु नि॒रऋ॑त्या उ॒प॒स्थै। उ॒द्धञ्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॑धि॒थाः सू॒पाय॒नास्मै॑ भव
 सू॒पव॑ञ्चना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि॒ वृणु। उ॒द्धञ्च॑माना पृथि॒वी हि ति॑ष्ठसि
 स॒हस्रं॑ मि॒त उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासौ॑ मधु॒श्रुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै श॒रणाः स॒न्त्वत्र॑।
 ए॒णी॒र्धा॒ना ह॒रि॒णी॒र॒जुनीः॑ स॒न्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑
 स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

एषा तै॑ यम॒सादे॑ने स्व॒धा नि॒धी॒यते॑ गृहे। अ॒क्षि॒ति॒र्नामं॑ ते अ॒सौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑
 प्र॒भ॒रेम॑ ब॒र्हि॒दे॒व्यो जी॑वन्त॒ उत्तरं॑ भ॒रेम॑। तत्त्व॑मा॒रोहा॒सो मे॒ध्यो भ॑वं य॒मेन॑ त्वं
 य॒म्यां सं॒वि॒दानः॑। मा त्वां वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृथि॑वि॒ त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्यै॑। मा त्वां वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां मा मा॒ता पृथि॑वी

मही। वैवस्वतः॑ हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं॑ प्लवमार्गे॑ हृतं नळेन॑ पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तरं॑ प्रतरोत्तरं॑॥१८॥

सवितैतानि॑ शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः॑ पृथिवि॑ शं भव। षड्वैता॑ सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ॑ यदि तत्र ते हितमोषधीषु॑ प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं॑ मृत्यो अनुपरे॑हि पन्था॑ यस्ते स्व इतरो देवयाना॑त्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा नः प्रजाः॑ शीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः॑ हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः॑ शग्माः। पृथिव्यास्त्वां लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरौ देवता॑। प्रजापतिस्त्वा सादयतु॑ तयां देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वां दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य॑ त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरौ देवता॑। प्रजापतिस्त्वा सादयतु॑ तयां देवतया॥१९॥

अपूपवा॑न्यृतवाः॑श्चरुरेह सीदतूत्तभृवन् पृथिवीं द्यामतोपरि॑ योनि॑कृतः

पथि॒कृतः स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्था॑ । ए॒षा ते॑ य॒मसा॑द॒ने
 स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑ । द॒शाक्ष॑रा तां र॒क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व तां ते
 परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा मा द॑भ॒न्मि॒तरौ दे॒वता॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑
 दे॒वत॑या । अ॒प॒प॒वाञ्छु॑त॒वान् क्षी॒रवा॑न्दि॒वान्मधु॑मांश्च॒रुरे॒ह सी॑द॒त॒त्त॒भुव॑न् पृथि॒वीं
 द्या॒म॒तो॒परि॑ । यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ श्रु॒तभा॑गा
 दधि॑भा॒गा मधु॑भा॒गा इ॒ह स्था॑ । ए॒षा ते॑ य॒मसा॑द॒ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑ ।
 श॒ताक्ष॑रा स॒हस्रा॑क्षरा॒युता॑क्षरा॒च्युता॑क्षरा तां र॒क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व तां ते
 परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा मा द॑भ॒न्मि॒तरौ दे॒वता॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑
 दे॒वत॑या ॥ २० ॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च ॥

[७]

ए॒तास्तै॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करो॒मि॒ यास्तै॑ धा॒नाः प॑रि॒किरा॑म्य॒त्रां ता॑स्तै॒ यमः॑ पि॒तृभिः॑
 सं॒वि॒दानो॑ऽत्र धे॒नूः का॑म॒दुघाः॑ करो॒तु । त्वा॑म॒र्जुनौष॑धीनां॒ पथौ॑ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः । ता॒सां

त्वा मध्यादादे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरेतां प्रियतमां मम।
 इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै।
 य एतस्यै दिशः पराभवंघ्रायवो यथा तेनाभवान्मुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डुमथो फलम्॥२१॥

लोकं पूण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः।
 कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपंगमार्तिमाराग काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां
 कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्यै निर्ऋत्यै द्वेषाच्च
 वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषांसि शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि
 यव यवयास्मदघा द्वेषांसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ
 सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा
 गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य
 सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्धयं तमसस्पतिं धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रो॒हताऽऽयु॑र्ज॒रसं॑ गृणा॒ना अ॒नुपूर्वं॑ य॒तमा॒ना यति॑ष्ट। इ॒ह त्वष्टां॑ सु॒जनि॑मा
 सु॒रलो दी॒र्घमायुः॑ कर॒तु जी॒वसे॑ वः। यथाऽहान्य॑नुपूर्वं भ॒वन्ति॑ यथ॒र्तव॑ ऋ॒तुभि॒र्यन्ति॑
 क्लृ॒प्ताः। यथा॑ न पूर्व॑मपरो जहा॑त्ये॒वा धा॑तरायू॒षि क॒ल्पयैषाम्॑। न हि॑ ते अ॒ग्रे त॒नुवै॑
 क्रू॒रं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पु॒नर्ज॒रायु॑ गौ॒रिव॑। अप॑ नः शो॒शुच॑द॒घम॒ग्रे
 शु॒शुध्या॑ रयि॒म्। अप॑ नः शो॒शुच॑द॒घं मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑।
 स न॒ इन्द्र॑ इ॒व दे॒वेभ्यो॑ वहिः॒ सम्पा॑रणो भ॒व॥२३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑ मृ॒तैरा॑व॒वर्ति॑न्म॒द्भूद्भू॒द्रा दे॒वह॑तिं नो अ॒द्य। प्रा॒ञ्जो॒गमा॑न॒तये॒ हसा॑य
 द्रा॒घीय॑ आ॒युः प्र॒तरां॑ दधा॒नाः। मृ॒त्योः प॒दं यो॒पय॑न्तो॒ यदै॒म द्रा॒घीय॑ आ॒युः
 प्र॒तरां॑ दधा॒नाः। आप्या॑य॒मानाः॑ प्र॒जया॑ ध॒नेन॑ शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ य॒ज्ञिया॑सः।
 इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि॒ मा नोऽनु॑गा॒दप॑रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑
 पु॒रूची॑स्ति॒रो मृ॒त्युं द॑द्यहे प॒र्वते॑न। इ॒मा ना॑री॒रवि॑ध॒वाः सु॒प॒त्नीरा॑ञ्ज॒नेन॑ स॒र्पिषा॑

सम्मृशन्ताम्। अनश्रवौ अनमीवाः सुशेवा आरौहन्तु जनयो योनिमग्नौ। यदाञ्जनं
त्रैककुदं जातः हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा-
त्वमुद्भिनथ्यौषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजौऽस्यजास्मदधा द्वेषाऽसि यवौऽसि यवयास्मदधा द्वेषाऽसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥

[१]

अपं नः शोशुचदधमग्नै शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया
सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्भिन्देष्ट एषां प्रास्माकांसश्च
सूर्यः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूर्यः। अपं नः
शोशुचदधम्। प्रयत्तै अग्ने सूर्यो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वः हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
द्विषौ नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया। अपं नः शोशुचदधम्। स नः
सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्त्यै। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
यतीरपास्मथ्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्भनादुदकानीवापास्मथ्यन्दतामधम्॥

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववांरा नभसा संव्ययन्त्यभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। स रय्या समुवर्चसा सचस्वा नः स्वस्त्यै। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनांगामर्दितं वधिष्ठ। पिबतूदकं तृणान्यत्। ओमुश्मृजत॥२७॥

वधिष्ठं द्वे चे॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्रामि॒ यजुषां॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥
 सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒मा॒ संमे॒त पश्य॑त। सौ॒भाग्य॑म॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परे॑तन।
 इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॒पुत्रा॑ सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना धौहि॑ पति॒मेकाद॑शं
 कृ॒धि॥ आव॑हन्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गा॒वंश्च।
 अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे श्रिय॒माव॑ह।
 ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्थमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मं वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥

[१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥

[२]

सह नो यशः। सह नो ब्रह्मवर्चसम्। अथातः संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वार्युः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनः सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननः सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्गेण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतांश्चाम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया
स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचक्षणम्। जिह्वा मे
मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे
श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहो। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो।
वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो। दमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहो। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो॥८॥

यशो जनैऽस्मानि स्वाहो। श्रेयान् वस्यसोऽस्मानि स्वाहो। तं त्वां भग प्रविशानि
स्वाहो। स मां भग प्रविश स्वाहो। तस्मिन्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे
स्वाहो। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासां अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहो। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्मिन्मो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्।
माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः।
भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा
अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमोः। चन्द्रमसा वाव
सर्वाणि ज्योतीरपि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूरपि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव
इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता
वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूरपि वेद द्वे च॥

स य एषोऽन्तरुद्दय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः।
 अन्तरेण तालुके। य एष स्तनं इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो
 विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥
 सुवित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वराज्यम्। आप्रोति
 मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति।
 आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति
 प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥

[६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि।
 आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्याधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो
 व्यानोऽपान उदानः संमानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्। चर्म मांसः स्नावास्थिं
 मज्जा। एतदधि विधायरूपिर्वोचत्। पाङ्क वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्कः॥

स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥

[७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्याग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाहु ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥

[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचां राशीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥

[१]

अहं वृक्षस्य रेगेवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेगेव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं ऋ षट्॥

[१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।

यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयौपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयौपास्यानि स्यातेषु वर्तेरभ्यस च॥

[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑ । नमो॑ ब्रह्म॒णे । नम॑स्ते वा॒यो । त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॒सि । त्वामे॒व प्र॒त्यक्षं॑
ब्रह्मा॒वादिष॑म् । ऋ॒तम॑वादिष॑म् । स॒त्यम॑वादिष॑म् । तन्मा॒मावी॑त् । तद्व॒त्कार॑मावी॑त् ।
आ॒वीन्मा॑म् । आ॒वीद्व॒त्कार॑म् । ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥ २३ ॥

सत्यमवादिषु पञ्च च॥

[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह॑ ना॒वतु॑ । सह॑ नौ॒ भुन॑क्तु । सह॑ वी॒र्यं॑ कर॒वाव॑हे । ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॒द्विषा॑वहै॑ । ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

ब्रह्म॒विदा॑प्नोति॒ पर॑म् । तदेषा॒भ्यु॒क्ता । स॒त्यं ज्ञा॒नम॑नन्तं ब्रह्म॑ । यो वेद॑ नि॒हितं॑
गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन् । सोऽश्नु॒ते सर्वा॑न्का॒माँ॒न्सह॑ । ब्रह्म॑णा वि॒पश्चि॑तेति॑ ।
तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑दात्म॒न आका॑शः सम्भू॑तः । आ॒काशा॑द्वा॒युः । वा॒यो र॒ग्निः । अ॒ग्नेरा॑पः ।
अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी । पृथि॒व्या ओष॑धयः । ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म् । अन्ना॒त्पुरु॑षः । स वा ए॒ष
पुरु॑षोऽन्न॑रसमयः । तस्ये॒दमे॒व शि॒रः । अयं॑ दक्षि॑णः पक्षः॑ । अय॑मुत्तरः पक्षः॑ ।

अयमात्मा॑। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः॑ श्रिताः। अथो अन्नैव जीवन्ति।
अथैनदपि॑ यन्त्यन्ततः। अन्नः॑ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते।
सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नः॑ हि भूतानां ज्येष्ठम्।
तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नैव वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च
भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा॑ प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
अन्वयं॑ पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्गन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव सं भवति। असद्ब्रह्मेति वेद् चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्देद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समंश्रुता(३) उ। सौऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्राविश्य। सच्चत्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च संत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

अस्मद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै स्रदजायत। तदात्मानः स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रंसो वै सः। रसः ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां
देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः।
ये कर्मणा देवानपिय॑न्ति। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः। स एको बृहस्पतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मणं आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकाल्पेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतः ह वाचं न तपति। किमहः साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्यवैष एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु।

मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितॄमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा
एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। त२ होवाच। यतो वा
इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति।
तद्विजिज्ञासस्व। तद्वब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नं जातानि
जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितॄमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी
वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो
भवंति। महान्भवंति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे
शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु
ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या ॥ ९ ॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतौऽन्नः राक्षम्। मुखतोऽस्मा अन्नः राध्यते। एतद्वै मध्यतौऽन्नः राक्षम्। मध्यतोऽस्मा अन्नः राध्यते। एतद्वा अन्ततौऽन्नः राक्षम्। अन्ततोऽस्मा अन्नः राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषैः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तैऽस्मै कामाः। तद्वह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं प्रियन्ते

द्विषन्तः सपत्नाः। परि यैऽप्रियाँ भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स
 एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लौकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य।
 एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाल्लोकान्कामान्नात्र
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
 अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अह॑
 श्लोककृद्ह॑ श्लोककृद्ह॑ श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य।
 पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य
 एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
 मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नावतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे मंहतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरं परमे
व्यौमन॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजंसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरं परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः॥
तदेव शूक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमध्वं
न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिक्लृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्ध्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदः॥

सं च विचैकः स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गान्धर्वो
नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता
स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये
धामान्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः
परि सुर्वः। ऋतस्य तन्तु विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य
लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानंभिसम्बभूव। सदेसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्।
सनि मेधामयासिषम्। उद्वीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मध्यमावहू जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिःसीञ्जातवेदो गामश्च
पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्ना आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्मह॑ सहस्राक्षस्य॑ महादेवस्य॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ रुद्रः प्रचोदया॑त् ।
तत्पुरुषाय विद्महे॑ महादेवाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ रुद्रः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑
वक्रतुण्डाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ दन्तिः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ चक्रतुण्डाय॑
धीमहि॑ ॥ ५ ॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ महासेनाय॑ धीमहि॑ । तन्नः॑ षण्मुखः
प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ सुवर्णपक्षाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ गरुडः प्रचोदया॑त् ।
वेदात्मनाय॑ विद्महे॑ हिरण्यगर्भाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचोदया॑त् । नारायणाय॑ विद्महे॑
वासुदेवाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ विष्णुः प्रचोदया॑त् । वज्रनखाय॑ विद्महे॑ तीक्ष्णद॑ष्टाय॑
धीमहि॑ ॥ ६ ॥

तन्नो॑ नारसि॑ंहः प्रचोदया॑त् । भास्कराय॑ विद्महे॑ महद्युतिकराय॑ धीमहि॑ ।
तन्नो॑ आदित्यः प्रचोदया॑त् । वैश्वानराय॑ विद्महे॑ लालीलाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ अग्निः
प्रचोदया॑त् । कात्यायनाय॑ विद्महे॑ कन्यकुमारि॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ दुर्गिः प्रचोदया॑त् ।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरं॑ मा दे॒वी श॒तमू॒ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पापं॑ दूर्वा दुःस्वप्न॑नाश॒नी।
काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती परुषः परुषः परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे प्र॒तनु॑ सहस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षिं सहस्रे॑ण वि॒रोह॑सि।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते रथ॑क्रान्ते वि॒ष्णुक्रान्ते॑
व॒सुन्ध॑रा। शिर॑सा॑ धारयिष्यामि र॒क्षस्व॑ मां पदे॑ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लौकधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॒ण कृ॒ष्णेन॑ श॒तबा॑हुना। मृत्तिकै॑
हन॑ मे पापं॑ यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिकै॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता।
मृत्तिकै॑ देहि॑ मे पुष्टिं त्वयि॒ सर्वं॑ प्र॒तिष्ठी॑तम् ॥ ८ ॥

मृत्तिकै॑ प्र॒तिष्ठी॑ते सर्वं॑ तन्मे नि॒र्णुद॑ मृत्तिके। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑
गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यतं इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवच्छुग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधौ जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिर्मावाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्र प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विर्सीमतः सुरुचौ वेन आवः। सबुधिया उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च विवः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करोषिणीम्। ईश्वरीः सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमौल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्। महाः इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मधवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेण कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्थ्मीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिनां ह्यवमर्शतु। सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या।
असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीक्षात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादणवादिधि संवत्सरो अंजायत। अहोरात्राणि विदधद्विध्वंस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवं।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमा स्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः।

पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमरुणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्गृहीरुणमयम्। द्यावापृथिव्योर्गृहीरुणमयः सः श्रितः
सुवः॥१४॥

स नः सुवः सः शिंशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिर्गृहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-
मरुणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाः रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्म जनयन्त्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
सानो अव्यै बृहत्सोमौ वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवैदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजंहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वां नावेव सिन्धुं दुरिताऽल्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं
 कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने
 त्वं पारया नव्यौ अस्मान्ध्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पृथ्वी बहुला न
 उर्वी भवां तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः सिन्धुं न
 नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्।
 पृतनाजितः सहमानमग्निमुग्रः हुवेम परमाधस्थीत्। स नः पर्षदतिं
 दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अतिं दुरिताऽल्यग्निः। प्रलोषिं कमीड्यौ अघ्वरेषु सनाच्च
 होता नव्यश्च सध्मि। स्वाश्वाग्ने तनुवं पिप्रयंस्वास्मभ्यं च सौभंगमायंजस्व।
 गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवैन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो
 वैष्णवीं लोक इह मांदयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॑ग्नये॑ पृथिव्यै॑ स्वाहा॑ भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरिक्षाय॑ स्वाहा सु॒वरन्न॑मादित्याय॑
दिवे॑ स्वाहा भूर्भुवः॑ सु॒वरन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
भूर्भुवः॑ सु॒वरन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरिक्षाय॑ स्वाहा सु॒वरा॑दित्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑
भूर्भुवः॑ सु॒वश्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒वर॒ग्न
ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरिक्षाय॑ च मह॒ते च॒
स्वाहा॑ सु॒वरा॑दित्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सु॒वश्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒वर्म॑हरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्र एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्र एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गोर्भिश्च तसृर्भिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाः स्याविवेशं सताः शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्यौर्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥तपः प्रशंसा॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्म॒हतो॑ म॒हीयाना॑त्मा गु॒हायां॑ नि॒हितो॑ऽस्य ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति
 वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मान॑मीशम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा गु॒हाशयां॑ नि॒हिताः
 स॒प्त स॑प्त। अतः॑ स॒मुद्रा गिर॑यंश्च॒ सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सिन्ध॑वः सर्व॑रूपाः।
 अत॑श्च वि॒श्वा ओष॑धयो रसा॑च्च येनै॒ष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑ प॒दवीः
 क॒वीनामृषि॑र्विप्रा॒णां म॒हिषो मृ॒गाणाम्। श्ये॒नो गृ॒ध्राणां॑ स्व॒धिति॑र्व॒ानां॑ सोमः
 प॒वित्रम॑त्येति॒ रेभ॑न्। अ॒जामे॒कां लो॒हितशु॒क्लकृ॒ष्णां ब॒र्हो प्र॒जां जन॑यन्ती॑
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒कौ जुष॑माणोऽनु॒शेते॑ जहा॑त्येनां भु॒क्तभो॑गाम॒जौऽन्यः॑ ॥ २६ ॥

ह॒सः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्षस॒द्धोता॑ वेदिष॑दतिथिर्दु॒रोण॑सत्। नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॒द्योम॑स॒द॒
 गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॒मिक्षि॑रे घृ॒तम॑स्य योनि॑र्धृ॒ते श्रि॒तो

घृतमुवस्य धामं। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहोक्तं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमाः उदारदुपाः शुना सममृतत्वमानद। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा-
नमौभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छुस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा-
त्रयौ अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तांसो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासौ घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकः सूर्य
एकं जजान वेनादेकः स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायौऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेन दं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागैर्नैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं विपापं परमैश्वर्यं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्। तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥ २८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमात्रित्यं विश्वं नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिदङ्गत्सर्वं

दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥ २९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशः हृदय-
चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततः शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्।
तस्यान्तै सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये
वह्निशिखा अणीयौर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा।
नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्मण॑डलं त॑पति॒ तत्र॒ ता ऋ॑चस्तदृ॒चा मण॑डलः॒ स ऋ॑चां
लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मिन्मण॑डलेऽर्चिर्दी॒प्यते॒ तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्नां॑ मण॑डलः॒ स
साम्नां॑ लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मिन्मण॑डलेऽर्चिषि॒ पुरु॑ष॒स्तानि॒ यजूं॑षि॒ स यजू॑षा
मण॑डलः॒ स यजू॑षां लो॒कः सैषा॒ त्रय्ये॑वं वि॒द्या त॑पति॒ य ए॒षोऽन्तरा॑दित्ये हि॒रण्म॑यः
पुरु॑षः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदि॒त्यो वै ते॒ज ओ॒जो ब॒लं यश॑श्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ मन्यु॒र्मनु॑र्मृत्युः॒ सत्यो॑
मि॒त्रो वा॒युरा॑काशः प्रा॒णो लो॑कपालः॒ कः किं॑ कं त॒थ्स॒त्यम॑न्नमृ॒तौ जी॒वो वि॑श्वः
क॒तमः स्व॑य॒म्भु ब्र॒ह्मत॑दमृत ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्मणः॒ सायु॑ज्यः॒
स॒लो॒का॒मा॒प्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाः॒ सायु॑ज्यः॒ सा॒र्ष्टिता॑ः॒ समा॑नलो॒का॒मा॒प्नोति॒

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥शिवोपासनमन्त्राः॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गैः स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व

माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः
कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः
सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरैभ्योऽथ घोरैभ्यो घोरघोरंतेभ्यः। सर्वैभ्यः सर्वशर्कैभ्यो नमस्ते अस्तु
रुद्ररूपेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मां शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतः सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तम् हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्दे॒वा गन्ध॒र्वा मनु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॒रास्तेषां॑ सर्व॒भूतानां॑ मा॒ता मे॒दिनीं॑
म॒हता म॒ही सा॒वित्री गा॒यत्री जग॑त्यु॒र्वी पृथ्॒वी ब॒हुला वि॒श्वा भू॒ता क॑त॒मा का या
सा स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॒
आपोऽन्न॒मापोऽमृत॑मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॑श्छन्दा॒ऽस्यापो॑
ज्योती॑ऽष्यापो॒ यजू॑ष्यापः॑ स॒त्यमापः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॑ भूर्भुवः॒ सुव॑रापः॒

ओम्॥ ४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवीं पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रहः स्वाहा॥ ४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्वा।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥ ४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥ ४९ ॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥ ५० ॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजौऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजौऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावांहयामि सावित्रीमावांहयामि
सरस्वतीमावांहयामि छन्दऋषीनावांहयामि श्रियमावांहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निमुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षड्भुक्तिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोग ओं भू। ओं भुवः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्संवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमै शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणैर्भ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि
यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनै द्विजाता। आयुः
पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै
तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्तै सोम प्रजावत्सोभि
सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्णह। यास्तै सोम प्राणाऽस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमर्याचितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावत्स्वावीः सौभगम्। परां दुःष्वप्रियं सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परां सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वातां ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमां अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गवो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्मं मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां३ स्वधितिर्वानां२ सोमः
पवित्रमत्येति रेभन्। ह२सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोगसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वां रुचे
त्वा समिध्वन्वन्ति सरितो न धेनोः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा
अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यांसते हरयः सप्तरीं स्वधां दुहाना अमृतस्य
धारां। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति।
ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टां

जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वेदम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया
ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया॥ त्वया जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां
पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती
सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा
पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥मृत्युनिवारणमन्त्राः॥

अपैतु मृत्युर्मृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिवाभिन्नैः
शीयतां रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परैहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै
ब्रवीमि मा नः प्रजां शैरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रेभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योगीजीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमु॒त्र भू॒याद॒ध॒ यद्व॒मस्य॒ बृ॒ह॒स्प॒ते अ॒भि॒श॒स्ते॒रमु॒ञ्चः॑ । प्र॒त्यौ॒ह॒ताम॒श्वि॒नां
मृ॒त्युम॒स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॒ष॒जा श॒ची॒भिः॑ ॥ ६५ ॥

[४८]

हरिः॑ ह॒रन्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्व॒स्ये॒शानं॑ वृ॒षभं॑ म॒तीना॑म् । ब्र॒ह्म
स॒रूप॒मनु॑मे॒दमा॒गाद॒यनं॑ मा वि॒व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व ॥ ६६ ॥

[४९]

श॒ल्वैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ सं॒नेम॑हम् । उ॒भयौ॒र्लोक॑योर्-ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं
त॑रा॒म्यह॑म् ॥ ६७ ॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे ब॒लं वि॒वृ॒हो मा प्र॑मोषीः । प्र॒जां मा मे॑ शी॒रिष॑
आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ ॥ ६८ ॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवौ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयः॥ स्याम पतयो रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा

अ॒भयङ्कु॑रः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

अ॒म्बकं॑ य॒जाम॑हे सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒व॒र्ध॒नम् । उ॒र्वारु॑कमि॒व ब॒न्ध॒ना॒न्मृ॒त्योर्मु॒क्षी॒य॒
माऽमृ॑तात्॥७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पा॒शा मृ॒त्यो म॒र्त्या॒य ह॑न्त॒वे । ता॒न् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नवे॑
य॒जाम॑हे॥७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 पि॒तृकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 जा॒ग्रत॑श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 यद्वि॒द्वा ः स॒श्चावि॑द्वा ः स॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ।
 ए॒नस॑ ए॒नसो॑ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑ ॥ ७६ ॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वौ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वायां॑ गुरु॒मन॑सो वा प्र॒युती॑ दे॒व हे॒डन॑म् । अ॒रा॒वा यो नो॑
 अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते तस्मि॒न्तदे॒नो वस॑वो नि॒धेत॑न॒ स्वाहा॑ ॥ ७७ ॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाः सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानः सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्ति॒लाः श्वे॒तास्ति॒लाः सौ॒म्या वं॒शानु॒गाः। ति॒लाः पुन॒न्तु मे पापं॑
यत्किञ्चिद्दु॒रितं॑ मयि॒ स्वाहा॑। चो॒रस्यान्नं॑ न॒वश्राद्धं॑ ब्र॒ह्महा गुरु॑तल्पगः। गो॒स्तेयः॑
मु॒रापा॒नं भू॒णह॒त्या ति॒ला शान्तिः॑ शमयन्तु॒ स्वाहा॑। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
की॒र्तिं चानृ॑ण्यताम्। ब्र॒ह्मण्यं बहु॑पुत्रताम्। श्रद्धा॒मेधे प्र॒ज्ञा तु जा॒तवे॒दः स॒न्ददा॑तु
स्वाहा॥८९॥

[६४]

प्राणा॒पान॒व्यानो॒दान॒समा॒ना मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भू॒यासः॑
स्वाहा॑। वाङ्म॒नश्चक्षुः॑ श्रो॒त्रजि॒ह्वाघ्रा॒णरे॒तोबु॒द्ध्याकू॒तिःसङ्क॒ल्पा मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं
वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भू॒यासः॑ स्वाहा॑। त्वक्क॒र्ममा॑ सरुधिरमे॒दोम॒ञ्जास्त्राय॒वो-
ऽस्थी॒नि मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भू॒यासः॑ स्वाहा॑।
शि॒रःपा॒णिपा॒दपा॒र्श्वपृ॒ष्ठोरू॒ररज॒ङ्घशि॒जोप॒स्थपा॒यवो मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं
वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भू॒यासः॑ स्वाहा॑। उत्तिष्ठ॒ पुरुष॑ हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविक्त्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं॑ स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षित॑ये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्युत॑क्षित॑ये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अ॒ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः॑ स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑ति॒भ्यः॑ स्वाहा॑ ॥ ८४ ॥

र॒क्षोदे॒वज॑ने॒भ्यः॑ स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑भ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑पति॒भ्यः॑ स्वाहा॑ । स॒र्वभू॑ते॒भ्यः॑ स्वाहा॑ । का॒माय॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ । यदे॒जति॑ ज॒गति॑ यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ ऽयं॒ नाम्ने॑ स्वाहा॑ । पृथि॒व्यै स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ ॥ ८५ ॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सूर्या॒य स्वाहा॑ । च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रे॒भ्यः॑ स्वाहा॑ । इन्द्रा॒य स्वाहा॑ । बृ॒हस्प॑त॑ये॒ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑त॑ये॒ स्वाहा॑ । ब्र॒ह्मणे॑ स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॑तृ॒भ्यः॑ स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ प॒शुप॑त॑ये॒ स्वाहा॑ ॥ ८६ ॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । पि॑तृ॒भ्यः॑ स्व॒धा ऽस्तु॑ । भू॒तेभ्यो॑ नमः॑ । म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑ । प्र॒जाप॑त॑ये॒

स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे
अस्तु धान्यः सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं
बलिमिच्छन्तौ वितुदंस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामौ हरामि मयि पुष्टिं
पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्। ओं तत्सर्वम्।
ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं
वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वः रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदापु आपो
ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां॑ समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहो॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहो॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहो॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहो॥ श्रद्धायां॑ समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहो॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्राणे निर्विष्ट्यामृतं॑ हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निर्विश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतं हुतम्।
व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां मुदाने निर्विश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां समाने निर्विश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति
विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ् आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्।
ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां
हिंसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उपं सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णीहि
पूरि चक्षुर्मगध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥ १३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥ १४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वम-
नृणां नृपते जायसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवनै मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन
मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यार्धिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परः सत्यः सत्येन न सुवर्गल्लोकार्थ्यवन्ते कदाचन सताः हि
सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते । तप इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तद्वर्धर्षं
तद्वर्धर्षं तस्मात्तपसि रमन्ते । दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्दमे रमन्ते ।

शम् इत्यरेण्ये मुनयस्तस्माच्छ्रमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशंसन्ति
दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते । धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं
धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नयः । इत्याहुः तस्मादग्नय आधातव्या
अग्निहोत्रमित्याहुः तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे
रमन्ते । मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति
ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि परांसि न्यास
एवात्यरेचयद्य एवं वेदैत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं
वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि

सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्रे आयन्तपसर्षथः सुवर्न्वविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारतीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवर्गच्छन्दमौ भूतानां दुराधर्षं दमै सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमौ भूतानां दुराधर्षच्छमै सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारतीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तु तन्वानः पितृणामनृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या । देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको

बृहत्तस्माद्ग्रीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं
 यज्ञक्रतूनां प्रायेण सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
 यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनामुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा
 भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे
 सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं
 ब्रह्मा विश्वं कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरौऽसर्वादित्यो य
 एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः
 पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिर्न्न
 भवत्यन्नैः प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः
 स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वान्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
 वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
 दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतः स भव्यं जिज्ञासकृत्
 ऋतजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्वा तमेवं मनसा हृदा
 च भूयौ न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्ध्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वौ
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणै त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७१]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिलोमानि

ब॒र्हिर्वेदः शि॒खा हृद॑यं॒ यूपः काम॒ आज्यं॑ म॒न्युः प॒शुस्तपोऽग्नि॑र्दमः शमयि॒ता
 दक्षि॑णा वा॒घोता॑ प्राण उ॒द्राता चक्षु॑रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा । श्रोत्र॑मग्नी॒द्यावद्वि॑र्यते
 सा दी॒क्षा यदश्ना॑ति तद्धवि॒र्यत्पि॑बति तदस्य सोम॑पानं यद्रम॑ते तदु॒पस॑दो
 यश्च॑रत्यु॒पवि॑शत्यु॒त्तिष्ठ॑ते च स प्र॑व॒र्यो यन्मुखं॑ तदा॑हवनीयो या
 व्या॒हृति॑राहुतिर्यदस्य । वि॒ज्ञानं तज्जु॑होति यश्चायं प्रा॒तर॑त्ति तश्च॒मिधं॑ यत्प्रा॒तर्मध्यं॑
 दि॒नः सायं॑ च तानि स॒र्वानि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्ण॒मासौ यैऽर्ध॑मा॒साश्च॒
 मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॒स्यानि॒ य ऋ॑तवस्ते प॒शुब॒न्धा ये स॑वश्च॒राश्च॑ परि॒वश्च॒राश्च॒
 तेऽह॑र्णाः स॒र्ववे॑दसं वा । ए॒तश्च॒त्रं यन्म॑रणं तद॒वभृ॑थ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यमग्नि॑हो॒त्रः
 स॒त्रं य एवं॑ वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वानामे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यं
 गच्छ॑त्यथ । यो दी॒क्षिणे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणामे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॒ज्यः
 स॒लो॒का॒तामा॑प्नोत्ये॒तौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सौ म॑हि॒मानौ ब्रा॒ह्मणो वि॒द्वानभि॑जयति
 तस्मा॑द्ब्रह्मणो म॑हि॒मानमा॑प्नोति तस्मा॑द्ब्रह्मणो म॑हि॒मानमित्यु॑पनिषत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॑र्यं॒ कर॑वावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒व॒धी॒तम॑स्तु॒
मा वि॒द्विषा॑वहे॒। ॐ शा॒न्तिः शा॒न्तिः शा॒न्तिः॑ ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपकृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयश्चम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभाश्चम्भान्। ज्योतिष्माः स्तेजस्वानातपः स्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्याया सुनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्श्चंवेशनः स शान्तः शान्तः। आभवंन्प्रभवन्श्चम्भवन्श्चम्भूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतः सः स्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्श्चन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भः

शु॒म्भ॒मा॒नो वा॒मः। सु॒ता सु॒न्वती प्र॒सुता सू॒यमा॒ना ऽभि॒षूय॒माणा। पी॒ती प्र॒पा स॒म्पा
तृ॒प्ति॒स्त॒र्पय॑न्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाता ऽऽयुष्मती कामदुर्घा। अभिशास्ता ऽनुमन्ता ऽऽनन्दो
मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्स स सादनः स संसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः
प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पुतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो
जीविष्यन्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्स्महीयानोजस्वान्स्महमानः। जयन्त्रभिजयन्श्सु-
द्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणौ ऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानो ऽन्नवान्नसवानिर
सर्वौषधः संम्भरो महस्वान्। एजत्का जौवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः।
सरिस्तराः सुशेरवः। अजिरासौ गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्।
आशुनिमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरंस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम
उक्थ्यो ऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।

प्रजापतिः संवत्सरो मुहान्कः ॥ ४ ॥

[१]

भूर्गन्निं चं पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च।
त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद। स्वर्गादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च।
त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद ॥ ५ ॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि-
सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाऽश्चासि भूयाऽश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च-
येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदति। तपसो जातमग्निभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरौऽसि परिवत्सरौऽसि। इदावत्सरौऽसीदुवत्सरौऽसि। इद्वत्सरौऽसि
वत्सरौऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभौऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयंसे।
ततौ नो मह आबंह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापुण। अचित्या चितिमापुण। चिदसि

समुद्रयौनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुङ्ग्युः। महान्सघस्थै ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारय। अहा
समंच। कामं प्रसारय। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवैदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्यतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृध्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सः सृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सः सर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायता मही न धाराऽत्यन्धौ अर्षति। अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नस्रद्धृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः

शपथं जहि। अधां नो अग्र आवंह। रायस्पोषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया।
सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्।
असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि।
अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र।
असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि।
अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे
प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमां मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रं श्रिताः।
श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलं श्रितः।
बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि
श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्॥ पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्।
तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवतै अभिप्राप्नुतः।
वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मौमाः साऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथौ आहुः। सर्वेषु
यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ
हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च
हैवास्येते देवतै पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यः हो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणै प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। पृक्षं
दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्यं पप्रच्छ। आचार्यो

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्मन्त्रिष्ठित इति। पुरोर्गजसीति। कस्तद्यत्पुरोर्गजा इति। एष वाव स पुरोर्गजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽवर्गगजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पृक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवेदेत्। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवेदेत्। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता मुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव
तान्यहोनि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता
प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष
रात्रैः॥ २९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यन्महस्वान्महीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव
तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरऋतुः
प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञऋतवः। एष ऋतवः॥ ३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा
अस्मान् वेदं विजहत्पाप्मानमेति॥ ३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिंल्लोकेऽन्नं क्षीयत्
इति। विजहद् वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेदं। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒ः सो हि॒र॒ण्म॒यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॒याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ साय॑ुज्यम्।
ह॒ः सो ह॒ वै हि॒र॒ण्म॒यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॒ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ साय॑ुज्यम्। य एवं वेदं।
दे॒वभा॒गो हं श्रो॑त॒र्षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒ ह वा॒गदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेदं। यः सावित्रं वेदति। स होवाच। कैषा वागसीति।
अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह
गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं
विदुः। सर्वे ते जितलौकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं
वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति
त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदः३ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया
 हैवाभिषिच्यते। तदेतद्वाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन। यस्मिन्देवा अधि-
 विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत-
 इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानः३ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा
 भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा
 भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वाँर्ष्यः। आदित्येन समाजंगाम। तः
 होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पांरयिष्णुर्मृताश्चसम्भूत इति।
 एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[१]

इयं वाव सरघा। तस्यां अग्निरैव सांरघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो-

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतंश्च मधुवृषाः३ वेदं। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्य धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्यम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेदं। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेदं। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नामधेयानि वेदं। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्ध्रसह-
स्वान्ध्रसहीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एतैऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च
नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वै यज्ञक्रतूनां
चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेदं। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति।
एतैऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥ न यज्ञक्रतुषु
नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान्
वेदं। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां
मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। अथो यथा क्षेत्रज्ञो
भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव

संलोकताः सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्धं वा अस्माल्लोकात्प्रेत्यं। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चिध्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्यं। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवंहति। अहोरात्रैर्वा इदः सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्रायं व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतः हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतः हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तः ह जीर्णिः॥

स्थवि॑रः श॒यान॑म् । इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच । भर॑द्वाज । यत्ते चतु॑र्थमायु॒र्दद्याम् । किमे॑नेन
कुर्या॑ इति । ब्रह्म॒चर्य॑मे॒वैन॑ेन चरेयमिति होवाच ॥ ४५ ॥

तः ह त्री॒न्निरि॑रू॒पान॑वि॒ज्ञातानि॑व दर्श॒यां च॑कार । तेषां॑ है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिनाऽऽद॑र
स हो॑वाच । भर॑द्वाजेत्याम॒त्र्या वेदा॒ वा ए॒ते । अन॒न्ता वै वेदाः । ए॒तद्वा
ए॒तैस्त्रिभि॑रायु॒र्भि॒रन्व॑वोचथाः । अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्त॑मे॒व । ए॒हीमं॑ वि॒द्धि । अयं॑ वै
सर्व॑विद्योति ॥ ४६ ॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः सा॑वि॒त्रमु॑वाच । तः स वि॒दित्वा । अ॒मृतो॑ भू॒त्वा । स्व॒र्गं
लो॒कमि॑याय । आ॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यम् । अ॒मृतो॑ है॒व भू॒त्वा । स्व॒र्गं लो॒कमै॑ति ।
आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम् । य एवं वेद । ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या ॥ ४७ ॥

याव॑न्तः ह वै त्र॒य्या वि॒द्यायां॑ लो॒कं ज॑यति । ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति । य एवं
वेद । अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑ । अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति । य एवं
वेद । वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑ । वा॒योरे॒व सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति । य एवं

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा एषोऽग्निरेपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निमुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकौऽसि स्वर्गौऽसि। अनन्तौऽस्यपारौऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्यौऽसि। तपंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूता

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा-
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरीसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे

कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुधान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरो ऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधान्यक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थ॑र्त॒षु श्रि॒ताः। अ॒र्ध॒मा॒सानां॑ प्र॒तिष्ठा॑ युष्मा॒सु। इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒ उप॑द॒धे
का॒मदु॒धानक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द॥१६॥

अ॒र्ध॒मा॒साः स्थं॑ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒हो॒रा॒त्रयोः॑ प्र॒तिष्ठा॑ युष्मा॒सु। इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
उप॑द॒धे का॒मदु॒धानक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा
सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्थौ॑ऽर्ध॒मा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒तिष्ठे॑ भ॒व्यस्य॑ प्र॒तिष्ठे। यु॒वयो॑रि॒दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒त्र्यौ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यौ। ते
वा॒मुप॑द॒धे का॒मदु॒धे अक्षि॑ते। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा
सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वास्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्नदु॒धौ युष्मा॒सु। इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व
उपदधे कामदुधा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥२०॥

ओजो ऽसि सहो ऽसि। बलमसि भ्राजो ऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैरुणैर्यासि शङ्खयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवां देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशाल्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशाल्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः

षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः संसविंशेषु श्रयध्वम्। संसविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशस्त्रिंशेषु
शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मानि
उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषंसा। इमा वर्धन्तु वां गिरं। द्युमैर्वाजैर्भिरांगंत्तम्। राज्ञी
विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः।
विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्या। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्रे पृथिवीपते। सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते।
विष्णवाशानां पते। मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतौ गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते।
आ रुचा रोचेऽहः स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वरामरेह। तस्मिन्
योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वं स्वाहो॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्रां
अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निः स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो
देवता॥२९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। प्रतीची दिक्। सोमो देवतां॑ सोमः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवतां॑ मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवतां॑ बृहस्पतिः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्। अदितिर्देवतां॑ अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्ध्रसमर्धयतु॥३१॥

अन्यो जागृविः प्राण। असावेहि॑। बधि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असावेहि॑। उषसमुषसमशीया। अहमसो ज्योति॑रशीया। अहमसोऽपौऽशीया। वयः॑ स्याम॒ पत॑यो रथीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॑॥३२॥

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अग्ने। यत्तं ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावाःश्चासि भूयाःश्चास्यग्रे। लोकं पूणं च्छिद्रं पूण। अथौ सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमः श्रीणन्ति पृश्रयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तर्बर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरेणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं परिभूतं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमिति। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्वा निर्धमहि। मनुष्वथ्समिधमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यंज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो यांति वार्यम्। इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्पत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समश्चनं च प्रसारणं च। अथौ सम्पदेवास्य सा। स२ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेदं। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेदं। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमैति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेदं। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमैति। अथो यथा रुक्म उत्तंसो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह
वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथं हैते वरीयांसो लोकाः। ये
परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथं हैषोऽन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेदं। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्ष्सी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे
प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमप्राप्तः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेदं॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॒सः स॑र्ववे॒दसं॑ द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स।
 त॒ २ ह॑ कु॒मा॒र॒ २ स॒न्तम्॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच।
 तत॑ कस्मै॒ मां दा॑स्यसीति। द्विती॑यं तृती॒यम्। त॒ २ ह॒ परी॑त उवाच। मृत्य॑वै त्वा
 ददा॑मीति। त॒ २ ह॒ स्मोत्थि॑तं वा॒गभि॑वदति॥ ४२॥

गौत॑म कु॒मा॒रमि॑ति। स हो॒वाच। परे॑हि मृत्यो॒र्गृहा॑न्। मृत्य॑वे वै त्वा॒ऽदा॑मिति।
 तं वै प्र॑वसन्तं ग॒न्तासी॑ति हो॒वाच। तस्य॑ स्म तिस्रो रा॒त्रीर॒ना॒श्वान् गृ॑हे वसतात्।
 स यदि॑ त्वा पृच्छेत्। कु॒मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॒वा॒ध्मीरि॑ति। तिस्र॑ इति प्र॒तिब्रू॑तात्। किं
 प्रथ॑मा॒ २ रा॒त्रिमा॑श्ना इति॥ ४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्विती॑यामि॒ति। पशू॑ः स्त इति। किं तृती॑यामि॒ति। सा॒धुकृ॑त्या
 त॒ इति॑। तं वै प्र॑वसन्तं जगाम। तस्य॑ ह॒ तिस्रो॑ रा॒त्रीर॒ना॒श्वान् गृ॑ह उवा॒स। तमा॑गत्य
 पप्र॑च्छ। कु॒मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॒वा॒ध्मीरि॑ति। तिस्र॑ इति प्र॒त्युवा॑च॥ ४४॥

किं प्रथमा२ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीया॒मिति। पशू॑ऽस्तु इति। किं तृतीया॒मिति। साधुक॑ल्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव॑ इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितर॑मेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपौऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जतिप्रियतमम्। हृदयज२ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताः स्वायैव हस्ताय-
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते
ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा
गोतमाः। अप्यनुदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तैऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं
वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति
वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।
कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सन्निधिमचिन्वत। ततो वै तेऽर्विन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दन्त एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाप्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्षाः पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्रे। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्रे॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्धे ज्यैष्ठ्यम्॥ माता पिता पुत्रः॥ ५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥ ५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरिवोपदधे। ततो वै सौऽग्निं स्वर्गं लोकमंजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥ ५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुध्मर्षेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनिति। तेजस्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषणा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चित्किङ्क्षुप्तिभिरभिमृश्या। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नोविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तयां लोकमभिजंयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोके तयाऽभिजंयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तयां लोकमभिजंयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवंश्च वरीयाँसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासोः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्श्चसम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्श्चसम्पूरयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमैति। आदित्यस्य सायुज्यम्। यौऽग्निं

नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु-
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामौ भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता
विराजाम्। यज्ञो रायौऽयं यज्ञः। आपौ भद्रा आदित्यश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।

तं यंज॑क॒तुभि॒र्नान्वि॑न्दत्। तमिष्टिभि॒रन्वैच्छ॑त्। तमिष्टिभि॒रन्वि॑न्दत्।
तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते॒ परोक्षे॑ण।
परोक्ष॑प्रिया इ॒व हि दे॒वाः॥२॥

तमाशाँ॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वा आशाँ॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशाँ॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै
च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशाँ॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒
वा अ॒स्याऽऽशाँ॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽशा॑यै॒ स्वाहो॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वाहा॑ प्रजा॑प॒तये॒ स्वाहो॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहाऽऽग्न्यै॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥३॥

तं कामौ॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वै कामौ॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामौ॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। कामा॑य॒ च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै

चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहो। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहो। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स

ए॒त॒म॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य॒ ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य॒ उ॒ चैन॑दे॒वं
वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमा॒पौऽब्रु॑वन्। प्र॒जाप॑तेऽप्सु॒ वै स॑र्वे॒ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॒ वा आ॑पः स्मः।
अ॒स्मान्नु॒ यंज॑स्व। अथ॒ त्वयि॒ स॑र्वे॒ कामाः॑ श्रयिष्यन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थस्य॑सीति॥
स॒ ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्मि॑न्त्स॒र्वे कामा॑ अश्रयन्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॑र्वे॒ ह॒ वा
अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य॒ ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य॒
उ॒ चैन॑दे॒वं वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽद्भ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वा॒हा प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
 हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
 बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमंहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा॥
 अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविथ्सि। अहमु वा
 अनुवित्तिरस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं
 लोकं वेथ्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनु॒वित्त्यै च॒रुम्। अनु॒मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॒वित्तिर॑भवत्। अनु॒
स्वर्गं॑ लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॒वित्तिर्भ॑वति। अनु॒ स्वर्गं॑ लो॒कं वि॑न्दति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॒
स्वाहाऽनु॒वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॒मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒
स्वाहाऽअ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारं॑। दि॒वःश्ये॒नयोऽनु॒वित्तयो॑ नाम॑। आशां॑
प्रथ॒मा र॑क्षति। का॒मौ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्मं॑ तृतीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ प॒ञ्चमी॑म्।
अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ध॒ष्ठीम्। अनु॒वित्तिः॑ सप्त॒मीम्। अनु॒ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒मचा॒रौऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्यज॑ते। य उ॒ चैना॑ ए॒वं वेद॑।
तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां॑ द॒द्यात्क्॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभार॑ समृद्धौ॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑म॒ग्रं आ॒यन्। तप॑सर॒षयः॑ स्व॒रन्वि॑न्दन्। तप॑सा

सपलान्प्रणुदामागतीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्मं परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपती। आगाँत्सत्यः हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संघमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्विषाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजृतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवैऽस्य
सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः॥
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपौऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपौऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मिं। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तः सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां
 नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति।
 स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्य सत्यं सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य सत्यं
 भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं।
 सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां
 नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स
 एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य मनो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं
 जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहम् वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाधा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठोहीवरं दद्यात्कस्मै च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्।
नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहोतिर्विर्होता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽर्यानिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यर्छदिर्दग्धो यावत्तरसम्। स्वरति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपांजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति।
अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः।
एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ च।
दक्षिणतः प्राञ्चं चतुरहोतारम्। पश्चादुदंश्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं
षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्। हृदयं यजूर्ऋषि पत्न्यश्च। यथावकाशं
ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहौल्लोकं पूणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैरेव पाप्मानं भ्रातृव्यं
स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते।
इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथौ अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानंहनेन। अथौ सत्रेण। वरो

दक्षिणा। वरेणैव वरः स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

अस्मावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरेते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयैत्। दुरिष्टः स्यात्।
अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतैजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यः सलोक्तामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। साष्टिताः
समानलोक्तामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे
ब्राह्मणम्। अथौ नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ म॒र्त्यम्॑॥ यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॒काः कृ॒त्वा। उपे॑
 काम॒दुघां॑ दधे। तेन॒र्षिणा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तयो॑ दे॒वत॑या॒ऽङ्गि॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। सर्वाः॒
 स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॒ न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ःसर्वो॑
 भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑॥ सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊर्षाः॑ प॒शूनाम्॑। पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः।
 सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः सि॒कताः॒ सर्वाः॑॥ अ॒प्स्व॑न्तश्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः
 शर्क॑रा धृत्यै॑॥ अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो॒ऽश्मानो॑ऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्रति॑ष्ठासु॒ प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः।
 याव॑तीर्वी॒रुधः॒ सर्वाः॑॥ वि॒ष्टिताः॒ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीरोष॑धीः सर्वाः॑॥
 वि॒ष्टिताः॒ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
 सर्वे॑॥ आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पादं॑ उ॒दर॑सर्पिणः॑।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसः सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः सीसः
सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वः हिरण्यः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः
सुवर्णः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं
कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं
च केवलम्। यच्चस्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यंश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदाराभ्यसलिलान्। स्थावराः प्रोष्याँश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः१
सर्वान्व्व१सान्। हिमो यच्च शीयतै॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयतै॥ सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वाभ्यस्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च शीयतै॥ सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः।
सर्वमपप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रांसचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयाँसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्यः श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उपं कामदुधां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तयां देवतयाँऽङ्गिरस्वद्भुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॒न्दि॒वः॑ सर्वा॒न्दे॒वा॒न्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः॑
कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुधा॑ दधे। तेन॑र॒षिणा॑ तेन॒ ब्र॒ह्म॒णा। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्ध्रु॒वा
सी॒द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑ वि॒तता॑ रो॒चने॑ दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋ॒चो यजू॑र॒षि
सा॒मानि॑॥४६॥

अथ॒र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। इति॑हा॒सपु॒राणं॑ च। सर्प॑दे॒वज॒नाश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ताः। यच्च॑ ब्र॒ह्म यच्चा॑ब्र॒ह्म।
अ॒न्तर्ब्र॒ह्मन्प्र॑ति॒ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॑ सर्वा॒णि। अ॒र्धमा॒साश्च॒ के॒वलान्। सर्वा॒स्ताः।
सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒वत्सरं॑ च॒ के॒वलम्। सर्वा॒स्ताः। सर्वं॑ भू॒तः॑ सर्वं॑
भ॒व्यम्। यच्चा॑तोऽधि॒भवि॑ष्यति। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुधा॑ दधे।

तेनरुषिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्ने दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनां ऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यः हं शश्वत्। सर्वः हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्यां ऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसीतिः। पूर्वं पूर्वभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजो ऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमांसत॥ ५०॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्मा ऽभ्वथ्स्वयम्। सत्यः ह होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदंगायत्। सहस्रं परिवश्रसान्। भूतः हे
प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अंघ्र्युरभवत्। इदः सर्वः
सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्यो
ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासौश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशः सद्ब्रह्मणस्तेजः।
अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्णः। यद्विश्वसृज
आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्विषिः। आग्नीध्राद्विदुषी सत्यम्।
श्रद्धा हैवायंजश्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनङ्गुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवंहतामुभे। वागेषाः सुब्रह्मण्याऽऽसीत्।
छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे
पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

वि॒श्व॒सृ॒जः प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सुते॒न यन्तः॑। ततो॑ ह जज्ञे भु॒वन॑स्य
गो॒पाः। हि॒र॒ण्म॒यः श॒कुनि॑र्ब्रह्म॒ नाम॑। येन॒ सूर्य॑स्त॒पति॑ तेज॒सेद्धः॑। पि॒ता पु॒त्रेण॑
पि॒तृमा॑न् यो॒नियो॑नौ। ना॒वेद॑वि॒न्मनु॑ते तं बृ॒हन्त॑म्। सर्वा॒नुभु॑मा॒त्मान॑ः सम्प॒राये॑।
ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न क॒र्मणा॑ वर्ध॒ते नो क॑र्नी॒यान्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा॑ प॒दवित्तं॑ वि॒दित्वा॑। न क॒र्मणा॑ लि॒प्यते॑ पाप॒केन॑।
प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तस्त्रि॒वृतः॑ सं॒वत्स॒राः। प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तः प॒ञ्चद॑शाः। प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तः सप्त॑द॒शाः।
प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तं एक॑वि॒ंशः। वि॒श्वसृ॒जाः स॒हस्र॑सं॒वत्स॒रम्। ए॒तेन॑ वै वि॒श्वसृ॒जं
इ॒दं वि॒श्वम॑सृजन्त। यद्वि॒श्वम॑सृजन्त। तस्मा॑द्वि॒श्वसृ॒जः। वि॒श्वमे॒नान॑नु प्र॒जाय॑ते।
ब्र॒ह्म॒णः साय॑ुज्यः सलो॒कता॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाः साय॑ुज्यम्। सा॒ष्टिता॑ः
स॒मान॑लो॒कता॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये चै॒नत्प्रा॑हुः। येभ्य॑श्चैन॒त्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥

